

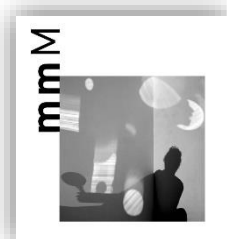
EL GUST PER LA LECTURA

Curs 2022-2023

Bruixa de dol, de **Maria-Mercè Marçal**

 Generalitat de Catalunya
Departament d'Educació

El Gust per la Lectura

Curs 2022-2023

Bruixa de dol, Maria-Mercè Marçal

Guia de lectura

Batxillerat

Servei de Suports i Recursos Lingüístics

Subdirecció General de Llengües

Departament d'Educació

Montse Barderi i Palau

Atès el caràcter docent d'aquesta publicació, per a la citació de fragments de textos d'altri i la reproducció de fotografies procedents d'obres publicades (de les quals se cita adequadament la font i el nom de l'autor) ens acollim al dret de citació reconegut a l'article 32.1 del Text refós de la Llei de propietat intel·lectual, aprovat pel Reial decret legislatiu 1/1996, de 12 d'abril, i a l'article 10.2 del Conveni de Berna per a la Protecció de les obres literàries i artístiques, de 9 de setembre de 1886; i, per tant, està exempta de la necessitat d'autorització i abonament dels drets d'autor.

Els continguts d'aquesta publicació estan subjectes a una llicència de [Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 4.0 Internacional de Creative Commons](#). Se'n permet còpia, distribució i comunicació pública sense ús comercial, sempre que se n'esmenti l'autoria i la distribució de les possibles obres derivades es faci amb una llicència igual que la que regula l'obra original.

[Aquí](#) podeu consultar la llicència completa.

ÍNDEX

Introducció	4
Contextualització de l'autora i de l'obra	7
1. Biografia.....	7
2. Els anys setanta.....	10
3. Cronologia.....	13
4. Obres de Maria-Mercè Marçal.....	15
5. Vigència.....	21
6. Premis literaris.....	22
Bruixa de dol	23
Una nova exigència per la forma, l'expressivitat i el llenguatge.....	23
Vida i obra indestruïble.....	23
Tradició heretada i tradició triada.....	23
Una manera pròpia de dir.....	24
Intertextualitat.....	24
Quotidianitat femenina.....	27
Dens univers emocional.....	28
L'ús del sonet.....	28
Nou diccionari.....	30
Argumentari de <i>Bruixa de dol</i>	36
Genealogia femenina.....	39
L'amor paradoxal i que fa ser a les dones.....	40
A mode de resum.....	41
Orientacions per al professorat	43
Competències específiques de la matèria Literatura catalana.....	43
Objectius fonamentals.....	44
Continguts rellevants.....	45
Criteris d'avaluació.....	45
Guia de lectura.....	46
Bibliografia	60

INTRODUCCIÓ

Carme Riera, en les segones Jornades Marçalianes¹ dedicades a la vida i l'obra de l'autora, va qualificar Maria-Mercè Marçal com una de les poetes més importants de la literatura europea de la segona meitat del segle XX. I Pere Gimferrer va dir-ne que era la millor dona poeta que havia tingut la literatura catalana en tota la seva història.

Bruixa de dol forma part de les bases arquitectòniques de la construcció de l'univers poètic de Maria-Mercè Marçal. Com ella mateixa explicava a l'entrevista realitzada per Jordi Muñoz², «et vas creant un cert llenguatge, les paraules es van carregant de símbols, es van carregant de sentit a mesura que vas escrivint. És com si creessis una mena de diccionari propi».

Per tant, aquest segon llibre de Marçal, que va escriure quan tenia 25 anys, significa sobretot la creació d'un llenguatge simbòlic carregat de sentit. Sentit i forma. Això és el que més podem destacar de la seva poètica: un altíssim treball amb el llenguatge no exempt sinó pleníssim de significat. Insistirem en aquesta idea.

Així que aquest és el segon volum d'aquesta construcció. Amb *Cau de llunes* ja trobem el compromís polític, la consciència feminista, l'encontre i el desacord – l'erotisme i la solitud– i una poesia culta i a la vegada popular.

Amb *Bruixa de dol* continua el camí fressat, en el qual aprofundeix amb més tensió cap al llenguatge, sense estalviar cap angle de la paradoxa; d'aquesta suma de contrastos, com ara l'encontre amorós, n'obté una llavor amb dos nuclis que inclou tant la felicitat com la tristesa.

Podem mencionar qui era Marçal quan va escriure aquest llibre, què significaven els anys setanta, com era la Barcelona on va viure, però a banda de les seves vivències –que estan molt ben representades en la seva poesia ja que hi podem trobar militància, rebel·lia, feminisme, lesbianisme)–, el centre de l'obra de Maria-Mercè Marçal és, en primer lloc, el propi llenguatge. I això és un fet remarcable, perquè Marçal té una clara consciència de parlar des d'un àmbit tradicionalment marginal i té, a la vegada, la

¹ II Jornades Marçalianes «Saba vella per a les fulles noves», desembre del 2008

² Jordi Muñoz (1997): «La poesia et posa a l'ull de l'huracà», revista *Illacrua*, 42, febrer del 1997. pàgs. 8-11.

voluntat de parlar-ne amb una perfecció que pugui emmirallar-se amb qualsevol gran nom de la poètica catalana.

Si aquesta guia té a veure amb el gust per la lectura, la poesia de Marçal té a veure amb el gust per la millor literatura. Marçal ens ofereix molt més que una història trepidant: ens obre una porta per tastar, a través d'una dona contemporània, la millor poesia que és capaç de donar la nostra llengua. És important, per a tots i totes, i ho serà també per a ella el fet de ser una dona. Només hem de repassar els 125 títols de la col·lecció de llibres MOLC (Millors Obres en Llengua Catalana) d'Edicions 62 i La Caixa, per veure que el nombre de dones no arriba a cinc. Com ella mateixa escriurà en el pròleg de *Versions d'Akhmmàtova i Tsvetàieva*, fent referència a aquestes poetes, però a través de les quals també sap que es refereix a ella mateixa: «l la consciència, compartida per totes dues, d'haver contribuït al pas essencial de les dones des de la seva posició de muses mudes a la de subjecte del discurs». ³

Efectivament, en Marçal –com en altres poetes anteriors–, ella és el subjecte del discurs, no és dita, ningú no li explica qui és ni què li passa, no és la dona imaginada – i estèril– de les muses; aquelles que inspiren les obres dels genis creadors, immensament i exclusivament constituïdes per homes.

Marçal és subjecte de discurs i a l'alçada dels més grans poetes. Amb ella la poesia del nostre país avança, i no només perquè enceti temes mai abans tractats poèticament en la nostra llengua (com l'embaràs, el part, la maternitat, l'amor i l'erotisme, l'amor i la sexualitat entre dones), sinó pel treball que fa amb el llenguatge i les quotes d'excel·lència a les quals arriba. Tot això sense perdre contingut. Com dèiem, amb ella la poesia arriba al màxim contingut amb la màxima forma.

En aquesta guia ens situarem en el context de l'època i la vida de la poeta – poeta, i no poetessa, com ella volia i raonava-, que ens ajudarà a interpretar alguns dels sentits dels seus versos. També enunciaré alguns dels símbols de la seva poesia, així com l'estructura formal d'aquesta obra poètica.

Bruixa de dol és un llibre que també vol demostrar un domini mètric i una pulcritud o expertesa versificadora –hi trobem des de versos de sis síl·labes fins al decasíl·lab

³ Marçal, Maria-Mercè, Zgustova, Mònika (2004): *Versions d'Akhmmàtova i Rsvetàieva*. Barcelona: Proa (pàg. 49)

del sonet–, perquè sap que no es pot innovar sense conèixer la tradició. Com ella mateixa afirma en diferents contextos: voler ser original sense conèixer el passat és córrer el perill de repetir coses conegudes i velles sense tenir-ne consciència i sense cap originalitat. L'obra de Marçal no neix mai de l'espontaneïtat.

Aquest llibre pertany, com els de les seves admirades Akhmàtova i Tsvetàieva –poetes que va traduir i editar amb Monika Zgustová– que avui ja són patrimoni de totes i tots, d'un poble i d'una cultura, d'una gran comunitat de persones –especialment dones, però també molts homes– que poden recitar els seus poemes. Qui no coneix, sap o ha pronunciat la divisa «a l'atzar agraeixo tres dons, haver nascut dona, de classe baixa i nació oprimida»?

CONTEXTUALITZACIÓ DE L'AUTORA I DE L'OBRA

1. BIOGRAFIA

Comencem per qui va ser Maria-Mercè Marçal a través del text que trobareu a la [web de la Fundació](#), dins de [l'apartat biografia](#).

Maria-Mercè Marçal va néixer el 13 de novembre de 1952, circumstancialment a Barcelona. Fins als deu anys va viure a Ivars d'Urgell (Pla d'Urgell), d'on ella es considerava originària. Sempre va recordar el seu punt de partida: la vida amb la seva família, establerta al camp i dedicada a la vida de pagès.

La seva mare, Maria Serra, era una dona a qui encantaven el teatre i les cançons, que sabia un deversall de versos, i que sempre que podia reunia la canalla del veïnat per fer-los fer danses i representacions. El seu pare, Antoni Marçal, que havia hagut de deixar els estudis universitaris d'arquitectura per motius familiars, incentivà sempre l'estudi i l'amor cap a la cultura de les seves dues filles. Com Maria-Mercè Marçal va escriure més tard: «A la meva mare li dec el sentit, la riquesa de la llengua. I el cant. Al meu pare, l'estímul cap a la cultura.»

Una altra figura important de la seva infantesa és la tieta Mercè, germana de la seva mare i la seva padrina, que vivia i treballava a Barcelona, i que no s'havia volgut casar. Per a ella fou «la dona que em va llegir el sentit de l'autonomia, de la individualitat i de la solidaritat conjugades en femení».

Va estudiar el batxillerat a l'Institut de Lleida, després d'haver obtingut una beca. De ben jove va començar a escriure poesia, inicialment en castellà, ja que la seva formació, a causa de la dictadura, havia estat fins aleshores en aquesta llengua. Però influïda pel moviment de la Nova Cançó va començar a escriure els primers versos en català (de fet, al llarg de la seva vida va tenir molt de contacte amb cantautors catalans; els seus poemes han estat musicats per Marina Rossell, Teresa Rebull, Ramon Muntaner, Txiki Berraondo, Maria del Mar Bonet, Celdoni Fonoll i Gisela Bellsolà, entre molts altres).

El 1969 es va traslladar a Barcelona, juntament amb la seva germana Magda, per dur a terme la llicenciatura de Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona. Va ser en aquest període que entrà en contacte amb joves poetes com ara Miquel Desclot, Jaume Medina i Ramon Pinyol, amb el qual es casaria el 1972. Abans d'acabar els estudis, va començar a fer classes de llengua catalana a Sant Boi de Llobregat, dins el marc de la resistència política i cultural antifranquista de l'època. Tota la seva vida va exercir com a professora de llengua i literatura catalanes de Secundària. Sempre va escriure en català, i com ella mateixa afirma en l'entrevista que li va fer Guillermina Motta per Catalunya Ràdio l'any 1997, va començar a escriure en català gràcies al moviment de la Nova Cançó.

Durant la dècada dels setanta —una etapa especialment intensa des del punt de vista personal i col·lectiu— va participar amb Ramon Pinyol, Xavier Bru de Sala i Gemma d'Armengol en la creació dels Llibres del Mall, una editorial que naixia amb la voluntat de publicar sobretot poesia, que tingué com a mentor Joan Brossa i en la qual col·laboraren pintors com ara Antoni Tàpies i Joan Pere Viladecans. (Posteriorment altres artistes plàstics van crear obres en relació amb els seus poemes o li van demanar col·laboracions per a exposicions: Perejaume, Maria Girona, Josep Uclés, Toni Vidal.)

El 1976 Maria-Mercè Marçal va guanyar el premi Carles Riba de poesia amb el recull *Cau de llunes*. És en aquest període dels setanta, doncs, que fa la seva entrada en el món literari i, també, en el món polític: va militar en el nacionalisme d'esquerra i, paral·lelament, va prendre contacte amb el moviment feminista i amb grups de dones.

L'any 1979 va publicar *Bruixa de dol*, i el seu nom es va començar a fer popular, no només per la seva obra poètica, sinó també per les seves intervencions i publicacions en el marc del feminisme. El seu interès pel llenguatge teatral la va dur a participar en el muntatge *La sala de nines*, de Mercè Rodoreda. Aquest mateix any va quedar finalista del Premi Ausiàs March de Gandia amb el recull *Festanyal de l'aigua*. Del 1979 al 1985 va col·laborar en cursos sobre feminisme i literatura a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent.

La seva militància en el nacionalisme d'esquerres i en el feminisme va ser forta fins a la seva mort, tot i que, progressivament, es va anar centrant de manera prioritària en el terreny cultural i literari.

Els anys vuitanta es van iniciar amb el naixement de

la seva filla Heura, experiència que va elaborar poèticament a *Sal oberta* (1982) i a la segona part de *La germana, l'estrangera* (1985). Aquest darrer llibre li va valer el premi López-Picó. D'aquest període també és *Terra de Mai* (1982), recull que significa per part de l'autora una primera incursió amb els mots en el territori silenciats de l'amor entre dones. «Desglaç», inclòs a *Llengua abolida (poesia 1973-1988)*, reprèn aquest tema i alhora intenta de traduir en paraules el dolor per la mort del seu pare. Aquest fou el seu darrer lliurament poètic en vida.

L'any 1984 va conèixer Fina Birulés, pensadora i professora universitària de filosofia, que va ser la seva companya fins a la seva mort.

Durant aquesta dècada va començar a posar fil a l'agulla en la creació de la seva única novel·la, *La passió segons Renée Vivien*, fruit de la fascinació que havia exercit sobre ella aquesta escriptora anglesa d'expressió francesa que va viure a París al començament del segle xx.

També va dedicar-se a la traducció d'escriptores com ara Colette (*La dona amagada*, 1985). De fet, és indeslligable de la seva obra literària la tasca d'edició i estudi d'escriptores com ara Clementina Arderiu i Rosa Leveroni, i la tasca de traducció d'autores com ara Colette, Yourcenar, Leonor Fini i —en col·laboració amb Monika Zgustová— de les poetes russes Anna Akhmàtova i Marina Tsvetàieva.

Després d'alguns breus intents en el camp de la narrativa, va publicar la seva única i extensa novel·la, *La passió segons Renée Vivien*. Aquesta novel·la li va portar una pluja de premis, el primer dels quals fou el Premi Carlemany 1994; van

seguir-lo el Premi de la Crítica 1995, el premi de la Crítica Serra d'Or 1995, el Joan Crexells 1995, el Prudenci Bertrana 1995 i el premi de la Institució de les Lletres Catalanes 1996. Tots aquests reconeixements van representar la seva consolidació també com a narradora, tot i la seva classificació inevitable com una de les poetes més importants de la literatura catalana dels últims temps.

En els darrers anys de la seva trajectòria, va impulsar la creació del Comitè d'Esriptores, dins el Centre Català del PEN Club, amb l'objectiu de recuperar l'obra literària femenina i promoure la visibilitat i la interrelació de les escriptores actuals.

Després d'uns anys de lluita contra la malaltia, en què va escriure gran part del recull pòstum *Raó del cos* (2000), va morir a Barcelona el 5 de juliol de 1998.

També han estat publicats pòstumament un recull d'articles i conferències d'assaig literari i de pensament (*Sota el signe del drac. Proses 1985-1997*).

La biografia més completa escrita fins ara és *Maria-Mercè Marçal. Una vida*, de Lluïsa Julià (Galàxia Gutenberg, 2017).

D'altra banda, en el mateix web de la Fundació Maria-Mercè Marçal podeu consultar l'article [«Qui soc i per què escric?»](#), en què mitjançant l'escriptura l'autora se centra en la seva experiència vital, és a dir, estableix una relació entre vida i literatura. [Quadern d'activitats: Activitat 5, pàg. 16]

2. ELS ANYS SETANTA

Maria-Mercè Marçal pertany a l'anomenada "generació dels setanta", un grup de joves escriptors i poetes aplegats al voltant de l'editorial Llibres del Mall. Cal destacar que a banda del seu nom, no hi apareixen, si els enumerem, altres dones. Aquests autors, com ara Xavier Bru de Sala, Miquel Desclot o Ramon Pinyol, busquen nous camins al marge de la poesia de l'experiència o la poesia social, que podria definir-se com una poesia culta, que vol fer reviure el lèxic català i que també és capaç de fer servir les mètriques tradicionals.

La dècada dels setanta va ser una etapa especialment intensa des del punt de vista personal i col·lectiu i és precisament al final d'aquesta dècada que Marçal publica el seu poemari *Bruixa de dol*.

Aquesta intensitat personal i col·lectiva ens l'explica Mercè Otero Vidal en l'«Estudi preliminar i propostes de treball» de *Bruixa de dol* dins de la col·lecció Educació 62, al qual ens referirem sovint en aquesta guia didàctica.

Col·lectivament, els anys setanta signifiquen feminisme, estètica *hippy* del maig del 68 francès i moviments pacifistes nord-americans. Només dos anys abans de començar a escriure *Bruixa de dol*, la ciutat de Barcelona havia acollit les primeres jornades catalanes de la dona «on el moviment feminista del país va mostrar la seva força i la seva raó per emprendre una transició del franquisme a la democràcia, amb el canvi social i econòmic, però sobretot el canvi de mentalitat que feia falta»⁴.

I també va suposar per a Marçal canvis personals importants, ruptures sentimentals, transicions, trasbalsos, encetar etapes i emprendre nous camins afectius.

El 1975 mor el general Francisco Franco i Joan Carles I és proclamat rei d'Espanya. Aquest moment històric també implica una recuperació i una aposta decidida per la llengua catalana: l'any 1976 apareix el primer número del diari *Avui*, *Ràdio 4* emet completament en català i es celebra massivament l'Onze de Setembre a Sant Boi de Llobregat. Marçal és una jove que sempre escriurà en català i defensarà la seva llengua i en denunciarà la seva històrica opressió. Estem, doncs, davant d'un episodi clau de la història recent (la mort del dictador) i un moment personal (un divorci) que configuren un moment d'una gran força revolucionària i de grans canvis.

Políticament s'impulsen noves forces catalanistes i d'esquerres, com els primers congressos legals, a l'any 1978, que reforcen l'associacionisme sindical de CCOO, UGT i Unió de Pagesos. Els partits socialistes es fusionen en el PSC i Convergència Democràtica i Unió Democràtica signen la coalició CIU. Només un any després, el socialista Narcís Serra esdevé alcalde de Barcelona.

L'any 1976, inici de la redacció de *Bruixa de dol*, Marçal guanya el premi Carles Riba, es separa del també poeta Ramon Pinyol i s'afilia al Partit Socialista

⁴ «Estudi introductor» de Mercè Otero Vidal a *Bruixa de dol* de Maria Mercè Marçal (Edicions 62, 2020). Pàg. 10.

d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (PSAN), una formació independentista d'orientació comunista.

En aquest moment, les dones volen tenir un nou paper social i cultural, i això no resulta senzill, perquè les dinàmiques de tants anys de societat patriarcal i de franquisme són difícils de trencar. De fet, aquesta fita avui tampoc està assolida i la lluita continua.

Ella mateixa parla de la importància dels anys setanta en la seva manera de veure el món en el llibre *Sota el signe de drac*, una obra en què Mercè Ibarz compila diferents escrits:

«Pertanyo cronològicament a la generació poètica que es dona a conèixer durant els anys setanta. Una generació, per entendre'ns, de germans petits dels qui van fer el maig del 68. Llavors jo tenia disset anys. Una generació que mitifica el concepte de la joventut com a portadora de canvis radicals, el concepte d'antiautoritarisme, l'exaltació de la vida, l'amor lliure... que, aquí, viu els últims temps de la lluita antifranquista. Que creu en una possible transformació radical de la societat i aquesta transformació la veu amb un fort protagonisme de classe obrera i dels sectors populars, - segons l'ortodòxia marxista.»

3. CRONOLOGIA

Partint de la cronologia de Lluïsa Julià de l'*Antologia poètica* de la qual va tenir cura, podem perfilar la vida de la poeta durant aquesta dècada, fins a la publicació de *Bruixa de dol*:

- 1970** (Marçal té 18 anys), rep l'impacte del Judici de Burgos i intensifica la seva activitat política.
- 1972** Es casa amb el poeta Ramon Pinyol.
Imparteix classes a l'Institut Sant Boi de Llobregat.
Es dedica a la lluita política contra la dictadura franquista.
Realitza traduccions de signe feminista del francès i l'italià per a Òmnium Cultural. També se sent fortament atreta pel món del teatre.
- 1973** Participa activament en la fundació de l'editorial Llibres del Mall amb Ramon Pinyol i Xavier Bru de Sala i es trasllada a viure a Sant Boi de Llobregat, on l'editorial té la seu. Joan Brossa esdevé mentor del grup que amalgama rigor formal i avantguardisme. L'editorial aglutina també els poetes i escriptors del País Valencià i les Illes Balears. Col·laboren en l'editorial Antoni Tàpies i Joan Pere Viladecans, principalment. Posteriorment diversos artistes plàstics realitzen quadres sobre poemes seus o li demanen poemes per a les seves exposicions.
Inici d'una estreta relació amb el País Valencià.
Tracte personal amb Joan Brossa i Pepa Llopis.
- 1975** Viatge a Itàlia amb Ramon Pinyol.
Simpatitza amb PSAN (Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans).
Comença a anar a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent.
- 1976** Té una intensa intervenció política que durarà fins a principis dels vuitanta. Participa en les Primeres Jornades Catalanes de la Dona celebrades a la Universitat de Barcelona al mes de maig.
Ingressa al PSAN i és membre del seu executiu. Participa en l'assemblea d'Intel·lectuals, Professionals i Artistes de l'Assemblea de Catalunya.
Guanya el premi Carles Riba de poesia amb *Cau de Llunes*.
Lectora impenitent, cal destacar la lectura de l'obra de les poetes Adrienne Rich, Sylvia Plath, Anne Sexton, Emily Dickinson i les novel·listes Virginia Woolf, Djuna Barnes, Colette, Marguerite Yourcenar, Simone de Beauvoir en traduccions o en llengua original.

Freqüenta el bar LaSal (La Riereta) de Carme Cases que aplega col·lectius d'ecologistes, de grups de dones i de gais.

- 1977** Separació matrimonial.
Publica el seu primer poemari *Cau de llunes*. Perejaume realitza un quadre inspirat en el llibre.
Participa en les Jornades Feministes celebrades a París.
A partir d'aquests anys realitza xerrades, conferències i recitals a desdir.
- 1978** Viatge a Sardenya amb Fina Llorca i Cinta Portillo.
Col·labora des de la seva fundació en l'editorial LaSal. Edicions de les dones (1978-1989), dirigida per Mari Chordà, Mireia Bofill i que neix amb ànim de recuperar textos literaris de les escriptores catalanes.
És reelegida membre del comitè executiu del PSAN.
- 1979** Crea la secció de feminisme en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent i en serà responsable fins el 1985.
Publica poemes en revistes feministes com *Escrivim a les parets* i *Dones en lluita*.
Participa en l'obra *La sala de les nines* de la companyia Bruixes de dol, formada i dirigida per Araceli Bruch, de Barcelona.
Publica el segon poemari *Bruixa de dol* a Edicions del Mall.
Els seus poemes són musicats per Teresa Rebull, Marina Rossell, Ramon Muntaner, Txiqui Berraondo, Maria del Mar Bonet o el grup La Traca.

4. OBRES DE MARIA-MERCÈ MARÇAL

Maria-Mercè Marçal és poeta, novel·lista i assagista, tot i que és coneguda especialment per la seva obra poètica. En les properes pàgines farem un repàs dels llibres que va escriure i situarem *Bruixa de dol* com el seu segon recull poètic. Un resum més exhaustiu es pot trobar a la pàgina web de [l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana](http://www.associacioescritors.cat).

✚ ***Cau de Llunes* (1977). Barcelona: Proa.**

Dins del pròleg del seu recull poètic *Llengua Abolida*, hi trobem la referència següent:

«S'inicia amb una divisa que he repetit fins a l'excés i que ara, també, subscric. Tres dades inicials –ésser dona, de classe baixa, de nació oprimida–, en principi no triades, es converteixen, a través de l'agraïment quasi irònic, en conscients i assumides: una arrel ferida que s'arbra, però, en una triple rebel·lió.»

Cau de Llunes i *Bruixa de dol* es consideren obres de joventut, en les quals es desenvolupen temàtiques com la joia. Aquest llibre és considerat un *best-seller* feminista, que li comporta un gran nombre de públic i una bona rebuda de la crítica. I també és el llibre on Marçal afirma la seva consciència feminista, d'uns poemes que també poden ser llegits com una recerca de la pròpia identitat, d'un *jo* femení que vol teixir un *nosaltres* amb altres dones. De fet, la dedicatòria és «a nosaltres, les dones que estimo». Marçal qualifica *Bruixa de dol* de llibre eufòric, un llibre que considera que inicia la recerca de la identitat de la dona i la militància feminista que la van acompanyar sempre.

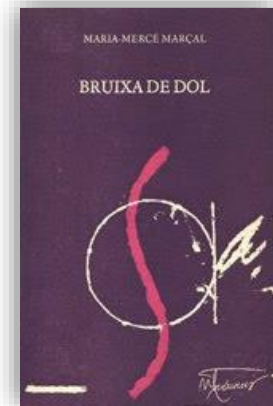
Aquesta perspectiva de gènere, Marçal la considera fonamental per definir l'experiència humana i, en conseqüència, veurem que la poeta durant tota la seva vida va estudiar i posar en rellevància altres autores, unes autores que necessita per crear una tradició de la qual formar part.

✚ **Bruixa de dol (1978). Sant Boi de Llobregat: Llibres del Mall.**

Lluís Busquets i Grabulosa, a l'article «Bruixa i Fada el 1980»⁵, escriu:

«No he pretès res més que afermar un camí que allà esbossava, ara amb més força, i amb el pas més segur. Com he dit en alguna banda, prossegueixo l'intent de trobar una veu pròpia que entronqui alhora amb la tradició literària catalana —com totes essencialment masculina— i amb l'experiència quotidiana —sense veu— de les fades i les bruixes. Com a coses noves esmentaria una recerca molt més conscient de la meua veu com a dona, en el sentit

individual i col·lectiu de la paraula. L'aparició del binomi bruixa-lluna, la dona solidària amb les altres dones i al mateix temps, com l'altra cara de la moneda, la dona sola: amb l'assumpció de la pròpia solitud com a condició indispensable per a l'existència com a individu autònom, com a "peix sense bicicleta"... Hi ha, com a *Cau de llunes*, potser amb una formulació més aprofundida, la desfeta, les contradiccions i l'espurna de felicitat fugaç de la relació amorosa en el nostre context social i l'antagonisme complex i ambivalent entre homes i dones. A nivell formal, subratllaria que he gosat enfrontar-me amb el sonet i que ja no me l'he pogut treure més de sobre. I que persisteixo amb la cançó i altres formes diverses. El títol ratifica el meu homenatge a Foix, amb una cantarella al fons de cançó infantil que parlava d'unes bruixes que tal volta portaven dol per nosaltres, les xiquetes del meu poble. I tot esperant, evidentment, un temps, un país on les bruixes ja no duguin més dol.»

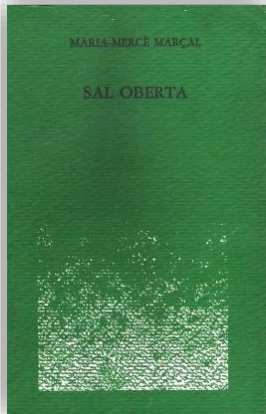

Efectivament, la solitud està present en molts versos com ara en el «Sonet III» del quart apartat «aquest mirall em diu que sóc ben sola», i també al poema «VI», «Sola, ben sola, em diu aquest mirall», i al «VII», «com una barca sola a la badia».

⁵ Lluís Busquets i Grabulosa, a «Bruixa i Fada el 1980», *Correo Catalán*, febrer de 1980. Inclosa en el llibre *Plomes Catalanes Contemporànies* del mateix autor. Barcelona: Edicions El Mall, 1980.

✚ **Sal Oberta (1982). Sant Boi del Llobregat: Llibres del Mall.**

Catalina Bonnín, a «La trajectòria poètica de Maria-Mercè Marçal». *Latitud* 39, núm. 10/11. Mallorca, juliol-octubre 1982), dins de la pàgina [Mag Poesia](#), en comenta el següent:

«Els sonets d'amor [de Sal oberta] duen el títol comú de "Freu". Aquest, una llenca de mar entre dues terres que s'atraquen i s'allunyen per la força de la natura (l'atracció de la llum sobre l'aigua, la força de l'onada, el vent sobre el velam, els ocells marins) és el marc i el símbol que serveixen d'expressió a aquest amor primari i instintiu que troba la seva essència en el rebuig de tot fet cultural o social, i en el quals els amants s'abandonen a un plaer lúdic i festiu que té la seva finalitat en ell mateix: «Al nou

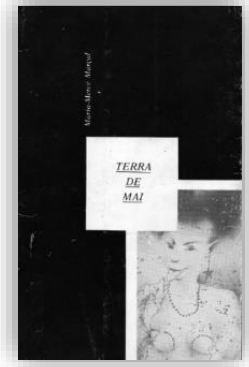
convit, un envelopat de pluja! / Escampats sobre l'herba, pels ravals d'aquest vi, / la sal del joc i el pebre de l'amor, / i el teu cos i el meu cos recapte de la festa» (I). Són contínues les referències al rebuig de la cultura, com una nosa que impossibilita la comunicació («Quan et treus les ulleres ets un xiquet nou nat» (V), a la participació activa dels elements de la natura («Les falgueres crepiten amb el rou de la festa», III) a la identificació de l'amor amb la mort («Acorralat pel foc -ball de mort nupcial», VIII), a la follia i a l'irracional («no veus la lluna amb ulls vermells de sang?», XI), a la violència («Te m'he fet presonera. Roda de ganivets / em tatua la pell i la boca del cor», XI).»

«I com que l'amor és condicionat per la força instintiva de la lluna i de l'atzar és tan intens com efímer: Mai no he cercat de dreçar-li cabana, / a aquest amor, ostatge de l'atzar. / L'he volgut eix d'un enforcall al mar / sense parets ni tanques ni barana.»

✚ **Terra de mai (1982). València: El Cingle.**

Dins del pròleg del seu recull poètic *Llengua Abolida*, en trobem la següent referència:

«Com indica el seu nom, representa una instantània –i fal·laç– consecució de la utopia. Tot límit s’esborra, tota brida cau, tot és un daltabaix de sal oberta... La lluna, de cop abastable, engegadora, mostra tot seguit la seva cara obscura.»

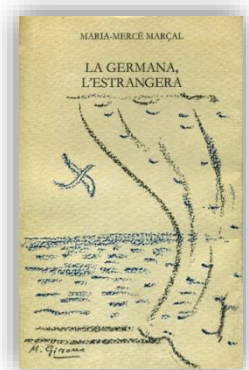

✚ **La germana, l'estrangera (1985). Sant Boi de Llobregat: Llibres del Mall.**

Dins del mateix pròleg:

«La germana, l'estrangera inicia un cos a cos amb l'ombra. La lluna hi serà ara l'absent, només present a través de l'enyor. La lluna, ben entès, com a imatge plena, amb llum pròpia. Hi ha, en canvi, omnipresent, una altra lluna, amb la seva accepció més buida: la del mirall que reflecteix. I allò que el mirall reflecteix, com la *hydra*, petrifica. Pel mirall desfilen imatges que desfien la fragilitat del jo i li imposen el propi caos: l'assassí, pel mirall sense fons, la infanticida pel mirall del fons, la impostora, la culpable, la pròfuga, la mare, la filla, l'amant, la germana, l'estrangera. Ombra i sang. Sang, però presa –robada, presonera, quallada. Set incendiada, absència esdevinguda fòssil.

El mirall, de fet, obliga a mirar-se, i, en veure's, veure allò que darrere nostre és llast i gep i feix. La lluna, plena, massissa, es balma en apropar-se del seu contingut mític i màgic. És només vidre i mur; no és tampoc un mirall d'aigua, és impenetrable. La ferida, la sang, imatge bàsica del recull, testimonia l'intent inútil de traspasar el llindar cap a l'altra banda.»

✚ **Desglaç (1988). Barcelona: Llibres del Mall.**

Dins del pròleg del seu recull poètic *Llengua Abolida* llegim:

«L'hora del desglaç és una hora dolorosa però oberta. Hi ha una mort. Desapareix la carcassa que immobilitza, però que també sustenta, el sòlid dona pas al líquid, els contorns es fonen. La dicció hi és tanmateix continguda. Escriure, com un intent, encara, de donar forma a l'informe, d'ordenar l'embat. La desintegració aparent és també la possibilitat de fluir. Enllà queda la rigidesa,

l'encarcament, els moviments d'autòmata, la repetició compulsiva i mecànica dels gestos. Camí fluid, de nou sense esquemes ni pautes, que és alhora camí de retorn, de reveure, de retrobar, de reidentificar, de reanomenar, de refer-se.»

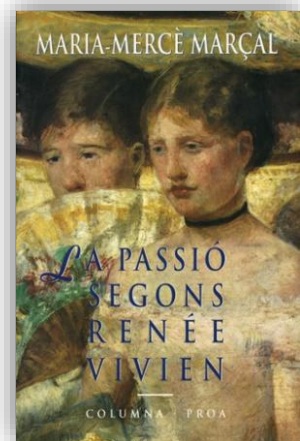
✚ **La passió segons Renée Vivien (1994). Barcelona: Columna.**

Mercè Otero Vidal, dins el pròleg de *Bruixa de dol* publicat a Edicions 62 (2006), en diu el següent:

«Una gran obra en prosa, una novel·la polifònica. La gestació d'aquesta obra va ser llarga i laboriosa, perquè, sens dubte, el repte era important (...).

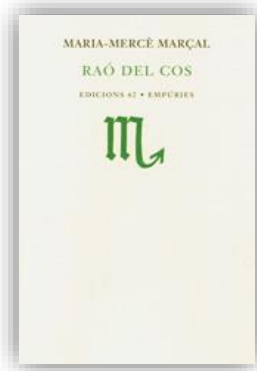
Renée Vivien és el pseudònim de la poeta Paulina M. Tarn, d'origen anglès, però de llengua francesa, que va viure a finals del segle XIX i principis del XX i va freqüentar París, els cercles de dones de la Rive Gauche, liderats per Natalie

Clifford Barney, coneguda per l'Amazona. Maria-Mercè Marçal investiga i recrea aquest ambient amb tot de figures femenines "excèntriques" al voltant d'aquesta poeta protagonista apassionada del seu amor per les dones. El treball de llengua i de construcció de la novel·la és de qualitat excepcional.

Aquesta és pràcticament la seva última obra i, en un moment dolç de la seva vida, en ple reconeixement, se li diagnostica un càncer i comença el període de la malaltia.»

✚ ***Raó del cos* (2000). Barcelona: Edicions 62.**

Aquest va ser el seu darrer recull poètic, publicat després de la seva mort i a cura de Lluïsa Julià. En aquest llibre hi és molt present la seva mare, la que li ensenyava rondalles i cançons, i que en el moment de la mort esdevé una presència constant, així com també hi són presents una nova manera de tornar a apropiat-se dels símbols catòlics.

✚ ***Sota el signe de drac* (2004). Proses 1985-1997. A cura de Mercè Ibarz. Barcelona: Proa.**

Aquest llibre recull una sèrie d'escrits que inclouen des de pregons a pròlegs i articles a la premsa, conferències o prefacis. Hi trobem diferents apartats: la seva vessant com a escriptora, revisions d'autors –especialment autores– com ara Isabel de Villena o Rosa Leveroni i reflexions sobre diferents qüestions que la van acompanyar tota la vida com el debat lingüístic o l'autoritat femenina. En aquest llibre trobarem l'autoanàlisi poètica que fa l'autora i que ens pot servir com a cartografia per orientar-nos pels cels que travessa la seva *Bruixa de dol*.

✚ ***Contra la inèrcia* (2019). Textos polítics (1979-1980). Barcelona: Comanegra.**

Els escrits polítics acaben el 1980, tot i que els feminismes i la política entesa com a crònica de feminisme i la defensa de la llengua estaran sempre presents en la seva obra, que parteix de la publicació Lluita del Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN), del qual, com hem comentat, va formar part.

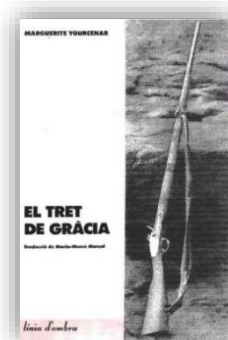
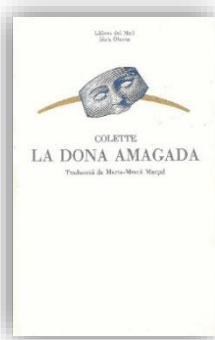
La seva militància sempre es va expressar també en la seva professió i en el treball editorial. De fet, va ser professora de secundària, perquè creia fermament en la defensa de la llengua i la formació del joves.

Contes

Marçal també va conrear el conte, amb títols com *Retorn*, *Joc de màscares* i *Tronatrons*. També és autora de contes infantils com ara *La disputa de Fra Anselm amb l'ase ronyós de la cua tallada* i *Uf, quin dissabte rateta Arbequina!*

Traduccions

Dels llibres que tradueix en destaquen *La dona amagada*, de Colette, *El tret de gràcia*, de Yourcenar, *L'oneiopompe*, de Leonor Fini, i les traduccions de poemes d'Anna Akhmàtova i Tsvetàieva, juntament amb Monika Zgustova.

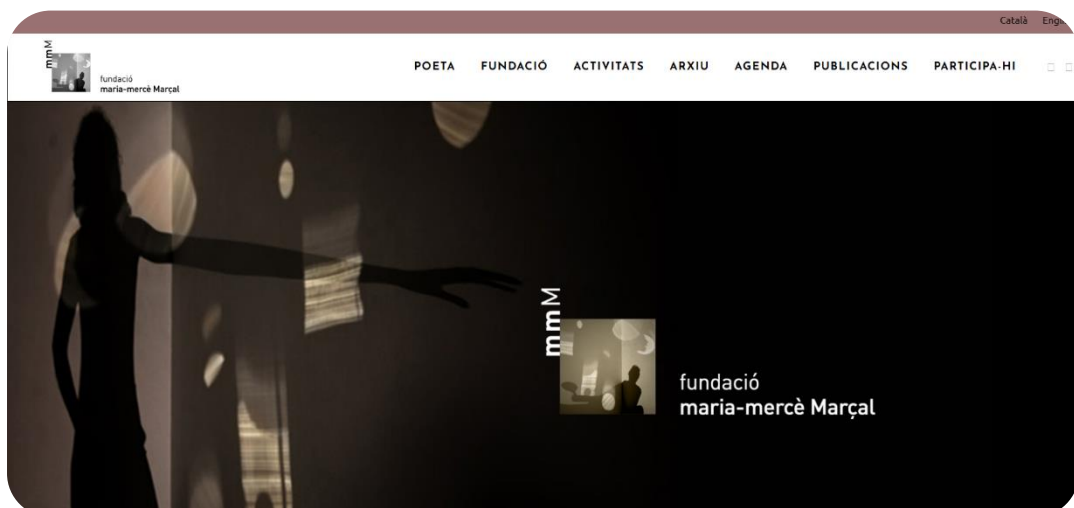

5. VIGÈNCIA

L'obra de Maria-Mercè Marçal, al seu torn, ha estat traduïda a nombrosos idiomes (anglès, castellà, francès, hongarès, italià, japonès, rus, portuguès...), ha estat àmpliament musicada (Maria del Mar Bonet, Marina Rossell, Gerard Quintana, Andrea Motis i molts altres), se n'han fet pel·lícules com ara *Ferida Arrel* i és contínuament objecte d'estudis i de tesis doctorals. Compta també amb una [Fundació](#) que vetlla per la seva memòria i divulgació.

6. PREMIS LITERARIS

- ✚ Premi Carles Riba de poesia (1976): *Cau de llunes*.
- ✚ Jocs Florals de Barcelona (1981), Flor Natural: "Raval d'amor: variacions sobre una mateixa onada".
- ✚ Premi de poesia López-Picó (1985): *La germana, l'estrangera*.
- ✚ Premi Internacional ALGWE (1990). Festival Anticipations de París.
- ✚ Premi Carlemany de novel·la (1994): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Escriptora del mes, a la Institució de les Lletres Catalanes (gener de 1995).
- ✚ Premi de la Crítica (1995): *La passió segons Renée Vivien*
- ✚ Premi Joan Crexells (1995): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Premi Crítica Serra d'Or (1995): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Premi Prudenci Bertrana (1995): *La passió segons Renée Vivien*.
- ✚ Premi de la Institució de les Lletres Catalanes (1996): *La passió segons Renée Vivien*.

BRUIXA DE DOL

Alguns elements clau de l'obra són els següents:

Una nova exigència per la forma, l'expressivitat i el llenguatge.

Els joves poetes dels anys setanta volen superar el realisme social de la poesia precedent, i donen una nova importància al llenguatge. Van ser fins i tot anomenats “formalistes”, però en el cas de Marçal no hi ha espai per al sobrer o per la forma per la forma. Sempre està plena de contingut.

Vida i obra indestruïble

La poesia de Marçal sempre és un reflex del moment vital que viu. Així, anirà reflectint cada etapa de la seva vida com ara la maternitat, la malaltia o la relació amb el pare. Per exemple el poemari *Sal Oberta* i *La germana, l'estrangera* deixen palesa l'experiència explicada poèticament de la maternitat.

Tradició heretada i tradició triada

A lvars d'Urgell, en un ambient de poble i d'una família que treballa directament dins un univers camperol, Marçal rep una doble tradició: la de l'amor a les lletres del seu pare, i els versos i cants populars de la mare. El món acadèmic i el món popular i folklòric formen part des de petita del seu univers. Però Marçal n'hi afegeix un altre: la tradició literària femenina d'autores a qui llegeix i estudia intensament com ara Renée Vivien, Maria Antònia Salvà, Sylvia Plath, Adrienne Rich, Colette, Akhmàtova, Tsvetàieva, Yourcenar –a qui tradueix– i moltes altres, com per exemple Clementina Arderiu, de qui en l'antologia poètica publicada a Edicions La Sal, al 1985, en fa la introducció i selecció de poemes. [Quadern d'activitats: Activitat 16, pàg. 34]

Una manera pròpia de dir

Marçal busca una nova manera de dir-se, intentant despullar el llenguatge de tota la seva càrrega masculista, unes paraules noves per dir l'experiència des de la seva pròpia vivència de dona. En aquest sentit el llenguatge heretat no li serveix. Li cal dir amb paraules noves la pròpia experiència.

Aquesta veu pròpia ha de retratar el desig, des d'un esquema nou, que no tingui a veure amb el tradicional subjecte actiu masculí, i subjecte passiu femení. I el seu llenguatge és una reafirmació d'un subjecte que desitja i expressa el seu desig. Com a dona, Marçal s'atorga el dret a ser a tots nivells en l'àmbit afectiu, eròtic i sexual. És una tasca important de recodificació dels símbols d'una societat patriarcal i de la necessitat d'innovar perquè no té gaires precedents femenins a banda de les Trobairitz, Safo o escriptores de la Rive Gauche com Renée Vivien. [Quadern d'activitats: Activitat 17, pàg. 35; activitat 21, pàg. 37]

Intertextualitat

La intertextualitat és l'ús de textos previs, propis o d'altres per compondre'n de nous, sigui en la forma o en els referents. No té res a veure amb la còpia perquè la utilització sempre és parcial, barrejada amb la innovació i l'homenatge. Un terme que prové d'una autora que Marçal també coneixia bé: Julia Kristeva. [Quadern d'activitats: Activitat 18, pàg. 36]

En *Bruixa de dol* hi són molt presents Foix, Brossa i Lorca. [Quadern d'activitats: Activitat 18, pàg. 36]

Tal com assenyala Caterina Riba en *Cos endins*, Marçal reconeix el mestratge de Joan Salvat-Papasseit i Vicent Andrés Estellés. Aquest seria un punt de treball constant en l'obra de Marçal: conèixer la tradició literària, aprendre d'ella i capgirar-la. Portar-la al seu terreny de donar veu a l'experiència oculta i innominada de les dones. Això significa, és una constant que cal remarcar, que la seva poesia té tot el mestratge, tota l'estructura, tot el preciosisme o ofici de la nostra millor tradició però amb un contingut insòlit.

De fet, com ve a dir Caterina Ribà, els supera ja que rectifica o millora tant el masclisme d'un com la grolleria de l'altre.

Marçal no aprova Papasseit i el titlla de fatxenda amb versos com:

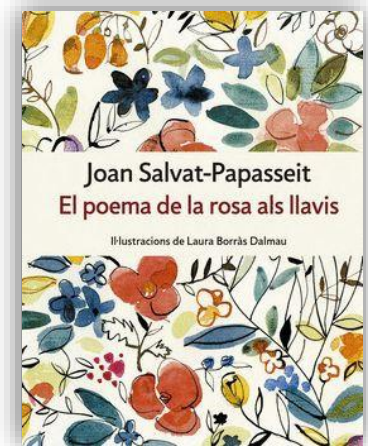
Visca l'amor

Visca l'amor que m'ha donat l'amiga
fresca i polida com un maig content!
Visca l'amor
l'he cridada i venia
—tota era blanca com un glop de llet.

Visca l'amor que Ella també es delia:

visca l'amor:

la volia i l'he pres.

Venedor

A la meva muller

Venedor d'amor
porta joies fines:
la noia que vols,
la noia que tries.

De tanta claror
que el mercat destria
per cada cançó
dónes una vida.

Quina vida dóns
quina altra en voldries:
jo me l'he triada
moreneta i prima.

Moreneta i prima
que sembla un palmó:
si un altre la mira
li treu morenor.

Jo l'he demanada
que fos sols per mi.
L'he comprada
esclava,
la vull fer lluir.

Venedor d'amor
porta joies fines,
la noia que vols,
la noia que tries.

Divisa

A l'Alfons Maseres

Viatjar terres

no quedar-se en cap,
amar en totes una noia verge;

creure en la guerra perquè és bo el combat,
cada ferida la sang d'un poema.

Quan Déu ens cridi poder contestar:

—tan estimava que es vessava el beire.

I Marçal no va imitar mai els versos de caire vulgar d'Estellés. Tot i que és capaç d'inserir, sense problemes, paraules que semblen impossibles de col·locar poèticament sense resultar matusseres, com ara *cul* («Saps? M'agrada el teu cap i m'agrada el teu cul») o *sexe* («el teu sexe i el meu són dues boques»). Marçal ens demostra que tot es pot dir, que cap paraula està prohibida si el vers és capaç d'acollir-la.

Marçal recull de Papasseit i d'Estellés la festa d'una sexualitat lliure, desculpabilitzada, natural, de l'encontre del cos amb un altre cos, però a banda de contacte carnal, Marçal també hi inclou altres aspectes de la relació amorosa com el dolor, el dol de la pèrdua, la ruptura, la gelosia, l'enyor, la decepció...

Marçal expressa el deute i el tribut que li deu a Salvat-Papasseit amb la seva conferència "Un lloc per a l'entusiasme" (recollida dins *Sota el signe de drac*) on hi diu: «més enllà del meu entusiasme, la seva obra ha deixat una forta empremta en la meua pròpia poesia».

També busca especialment referents femenins i els cerca en les Trobairitz (poetes occitanes del segle XII), editades a La Sal l'any 1983, així com la poeta Louise Labé a qui va començar a traduir. Una altra de les traces de *Bruixa de dol* és la poeta Safo, en el vers «Més lívida que l'herba», que parteix d'un poema de l'escriptora grega, que explica les transformacions físiques de l'amor fins a dur a una mena de mort. El tema d'aquest poema és l'enveja.

La freda suor em té, un tremor em guanya
de cap a peus, **més lívida que l'herba**;
Que tinc la mort propera m'afiguro,
ben a la vora.

Safo, Llibre I, 1-16
(trad. M. Balash)

La lluna, guaita
del nostre castell casolà,
avui ens té enveja.

Més lívida que l'herba

ja va a minvant
com minva tota cosa.

(Foguera Joana, VIII)

A banda d'aquesta vocació seva de teixir un corpus literari que ve d'un punt i amb ella avança a un altre, que agafa el testimoni d'altres escriptors i, sobretot, escriptores, creiem que aquesta proliferació de referents literaris –els que hem dit fins ara: Estellés, Papasseit, Safo, Trobairitz, Louise Labé...– aporten a la poesia de Marçal una llegibilitat especial, un regal al lector/a:

- ✚ Per una banda, qui els detecta i reconeix es delecta per una erudició tan profunda que passa per les autories més modernes a les més pretèrites.
- ✚ Encara que no la coneguim, la poesia de Marçal adquireix un aire clàssic, clàssic entès com a nou però a la vegada conegut, que té alguna cosa sorprenent i de retrobament, que permet infinites lectures i que hom “capta” que està davant d'un poema que el pot acompanyar tota la vida, ple de significats i lectures inesgotables.

Quotidianitat femenina

Marçal té un repte més a banda de tots els anomenats fins ara: no deixar al marge de la seva poesia tot allò que forma part de la quotidianitat de moltes dones, l'univers íntim, la llar, tot allò que tradicionalment s'ha apartat dels “grans” temes poètics. El món de les dones no és petit ni marginal, i mereix la màxima categoria poètica («Quin pany de cel de quadrets de cuina les estovalles!»). [Quadern d'activitats: Activitat 19, pàg. 36]

Dens univers emocional

Laia Climent, de la Universitat Jaume I, ha tractat el tema de les emocions i sentiments en *Bruixa de dol* dins *Llegir Maria-Mercè Marçal* (pàg. 63 i següents). Climent considera que les emocions en Marçal formen un teixit pantèmic continu, on s'esplaien i mesclen la tristesa, la solitud, la traïció, el terror, la desesperança i fins i tot l'eufòria amb totes les seves contradiccions.

La paraula *contradicció* és important; Marçal sempre fuig dels llocs coneguts, dels clixés o dels sentiments massa transitats. En ella hi ha una immersió a la fosca, que en el llibre *Bruixa de dol* apareix sovint en forma d'ombra, fosc, llocs allunyats del sol, de les evidències cegues. [Quadern d'activitats: Activitat 20, pàg. 37]

L'ús del sonet

Pel que fa a la tradició culta, hi trobem sonets —que poden ser llegits com un primer exercici per arribar, en obres posteriors, a escriure sextines, una forma mètrica occitana adoptada pels poetes medievals catalans, que per primera vegada s'utilitza en llengua catalana per tractar l'amor lèsbic. En aquest sentit mira d'evitar la tercera persona (ell i ella) per no marcar el gènere gramatical i fa servir el tu i el jo com a joc de miralls. Cal tenir en compte que la sextina està considerada una de les formes poètiques més difícils, estructuralment més complexes. Que Marçal arribi a dominar aquesta modalitat poètica és una manera clara de parlar a la tradició des d'un àmbit de competència, pot innovar des d'una mirada horitzontal a la producció poètica més elevada. I l'exigència formal ja apareix en *Bruixa de dol* amb la inclusió de nombrosos sonets.

Partint de l'*Enciclopèdia catalana*, el sonet en literatura és una forma estròfica integrada per catorze versos distribuïts en dos quartets inicials i dos tercets finals.

El sonet clàssic, petrarquesc, es caracteritza pel vers emprat —el decasíl·lab italià—, la combinació de dues rimes consonants als quartets, molt predominantment amb disposició encreuada, A B B A, i la de dues o tres, també consonants, als tercets. Pel que fa al discurs poètic, el primer quartet sol contenir una exposició enunciativa, que el segon matisa o completa, mentre que el primer tercet recull, ordena i interpreta les línies conceptuals i emotives provinents dels quartets, i el segon ha d'expressar sintèticament i de mode sorprenent els resultats de l'anàlisi i la seva exposició. Sintàcticament, hom sol

respectar la unitat formal dels quartets; els tercets, en canvi, permeten més ampla llibertat. Entre les varietats derivades del tipus comú o que en són alteracions, hom pot citar el sonet ampliat amb hexasíl·labs inserits entre els decasíl·labs, molt poc emprat, el sonet de metre curt, el de versos alexandrins, el sonet amb eco i l'acròstic. Cal remarcar el sonet amb estrambot, una ampliació del normal mitjançant l'addició, al final, d'un o més grups, en general de tres versos, el primer dels quals, hexasíl·lab, ha de rimar amb el precedent. Històricament el terme sonet prové de la poesia occitana; però la forma és creació siciliana culta del segle XIII. Petrarca li conferí la seva màxima perfecció, i el seu model s'imposà arreu d'Europa, durant el segle XV i, sobretot, el XVI; a la darrerria d'aquest i durant el Barroc obtingué una gran vitalitat i generà variades modalitats; decresqué entre els neoclàssics i escassejà entre els romàntics. Els parnassians i els simbolistes francesos li donaren un nou i fort impuls al mateix temps que el tractaren amb noves o renovades tècniques —vers alexandrí, versos plurimètrics i polimètrics, variades combinacions rimades, a voltes ben lliures, extensió del poema, etc.— i també expressives. Des d'aleshores, especialment després d'un nou retorn al model clàssic, ha anat perdurant fins avui, bé que amb eclipsis més o menys prolongats. Als Països Catalans fou usat ja per Pere Torroella (1436-86). En el Cancionero general, edició de València del 1514, figuren divuit sonets en llengua italiana deguts a Bartomeu Gentil. A mitjan s XVI es troben els primers sonets catalans petrarquescs; no sembla que derivin de l'experiència de Joan Boscà. El màxim artífex del segle fou Pere Serafí, autor d'una seixantena de sonets, catorze dels quals amb estrambot, datables en 1560-65; el metre, però, és un intent d'adaptació del decasíl·lab català clàssic al ritme italià. El conreu fou intens durant el Barroc i es mantingué força durant el s XVIII, a causa de les escoles de retòrica, i fou escàs entre els romàntics. La línia parnassiana del Modernisme, amb Jeroni Zanné al capdavant, el reivindicà, com també els simbolistes del Principat i de Mallorca. Tingué un conreu normal i eficient durant el Noucentisme, que preferí el tipus clàssic, i fou considerat, en canvi, com una forma més aviat artificiosa els anys trenta. Després del 1939 prengué una nova vigoria, fins que decaigué pels decennis dels cinquanta i els seixanta. En l'actualitat hi ha un cert retorn, intentat per una poètica nova elaborada en l'inconformisme i el refús i que cerca de canalitzar l'expressió amb recursos externs inèdits o amb el renovellament de les formes consagrades.

Nou diccionari

Així, Marçal necessita crear-se un nou diccionari i partir d'una nova tradició. Per això parteix de la tradició popular, de la tradició clàssica i d'una simbologia que designa significats a molts elements com ara els animals o les plantes: cargols, cargolines, rèptils, ocells, petxines, gats, llops, boscos. També recull elements dels anys setanta com el grafit, «una dona sense un home és com un peix sense bicicleta», o eslògans de l'època feminista com «no volem sexualitat sinó sensualitat».

A *Sota el signe de drac*, inclòs tant en el seu llibre de proses del mateix nom com en la introducció a la seva antologia poètica, *Llengua abolida*, hi trobem explicats alguns símbols a través de les seves pròpies paraules. També és cert que a banda del diccionari propi que la mateixa Marçal es va fer quan iniciava el seu camí poètic, la poesia no deixa de ser un diàleg, i qualsevol definició resultarà insuficient en tot allò que ens pot suggerir o que permet posar-nos-hi en contacte. [Quadern d'activitats: Activitat 21, pàg. 37]

LLUNA

La lluna serà en aquest llibre i en els immediatament posteriors (es refereix a *Cau de llunes* i per tant també a *Bruixa de dol*) imatge privilegiada, recurrent i obsessiva, punt de referència lluminós, alhora utòpic i atàvic.

«Les llunes de *Cau de llunes* i de *Bruixa de dol* apareixen en la triple representació de lluna blanca de la primavera, lluna roja d'estiu i lluna negra d'hivern, és a dir, la lluna nova de la plantació, la lluna plena –granada– de la collita i la lluna minvant de la mort» (Montero, 2008).

La lluna minva i creix, apareix i desapareix, és signe de la renovació i té poder sobre l'aigua (el cos humà que també està format d'aigua), és el signe femení per excel·lència. La lluna també és un arcà del tarot i significa desori, canvis, confusions. La lluna té un sentit lúdic i transgressor, també de llibertat.

LA BARCA

En el primer poema del llibre hi ha una barca a la qual no puja i en el darrer poema, ella ja porta la barca i convida a pujar les altres dones. La barca, igual que les brides, que també apareixen al poemari, són l'emancipació, el dret a conduir la pròpia barca.

AMIC

A *Bruixa de dol* trobem en alguns poemes l'apel·latiu *amic*. En aquest sentit Marçal converteix l'*amiga* dels trobadors, en l'amic. Tot i que, a mesura que avança la seva construcció poètica, seran les dones les destinatàries de la seva poesia amorosa, aleshores utilitza el *senhal* (pseudònim emprat pels trobadors provençals per a encobrir el nom de la persona a qui dirigien llurs composicions, especialment la dama, per tal de mantenir el secret dels seus amors), com trobem en poemes posteriors com ara «Fina amor, joc extrem, or subtil» a *Desglaç*.

O com assenyala Caterina Riba, la paraula *desamic*, que utilitza Marçal a *Bruixa de dol*, en el vers «amic i desamic et diré ara», prové de la tradició trobadoresca d'Ausiàs March, que inaugura una nova relació amb la dama que va més enllà del vassallatge. El mot *desamic* prové del vers de March «amic de plor e desamic de riure».

Un altre referent és Joanot Martorell, que utilitza l'adjectiu *dolç* sovint com amb «dolça fellonia», i Marçal l'utilitza a *Bruixa de dol* amb «dolç enemic».

L'ESPASA I EL CASTELL

Bruixa de dol conté una bona dosi d'imatgeria medieval. De nou, a través de l'explicació que en fa Caterina Riba i abans Maria Àngels Anglada, en aquest llibre fa servir l'espasa per a designar els genitals masculins i el cos femení esdevé un castell. Aquestes metàfores són àmpliament utilitzades per Joanot Martorell a *Tirant lo Blanc* per explicar com Tirant força Carmesina.

A *Bruixa de dol* hi ha ben present la lírica trobadoresca. L'alba té a veure amb la dolorosa separació dels amants, que sovint reciten els trobadors com el punt de la desavinença, com el poema que conté el vers «entre albera i alba» (Foc de pales, I).

En l'obra de Marçal, en canvi, els amants es presenten sempre en igualtat de condicions. L'accés al cos de la dona, de la poeta, només s'hi pot arribar sense cap arma (siguin aquestes la força, els esquemes, el pecat o el significat més literal):

Perquè venies sense armes
t'he obert les set portes del castell
i cap guaita no he deixat rere els merlets.

(Foguera joana, VII)

També cal destacar aquí que el seu castell té set portes, que poden ser intel·lectuals o espirituals, i que en Marçal la persona està integrada per la suma d'un tot.

Marçal recerca mots que no siguin el resultat d'una tradició que sotmet la dona. En aquest sentit el sexe masculí era anomenat *gladius* (glavi, espasa) i, en oposició, hi havia la *vagina* (l'estoig de l'espasa). Marçal no pot admetre un nom que provingui de la complementarietat de la paraula principal.

En *Bruixa de dol*, hi ha, doncs, una lluita: un jo poètic que ha de superar les constriccions del llenguatge, del gènere, de tenir una veu pròpia i a la vegada quan més construeix un "jo mateixa", més arriba a "nosaltres, les dones". El *jo* es fa fort entre *altres dones*.

GANIVETS I PUNYALS

Al bell cor de l'aigua
negres ganivets.
Hi ha ganivets que floreixen de nit.

(Foc de pales, I)

Es tracta d'un lligam poètic amb Federico García Lorca, en el qual l'amor i la tragèdia estan fortament units, com passa en els versos de *Bodas de sangre*:

«Vecinas: con un cuchillo, / con un cuchillito, / en un día señalado, entre las
dos y las tres, / se mataron los dos hombres del amor. / Con un cuchillo, /
con un cuchillito / que apenas cabe en la mano, / pero que penetra fino / por
las carnes asombradas, / y que se para en el sitio / donde tiembla
enmarañada / la oscura raíz del grito.»

Marçal, però, té una visió de l'amor que pot ser tràgic, dolorós però també festiu, alegre; una festa, de joc, de dansa; fins i tot hi té cabuda la ironia, la diversió. Treu pes a l'element fàl·lic, que més que una espasa esdevé una joguina, i veu el sexe com una comunicació igual, lliure, com quan diu:

Si algú em deia que la teva espasa
no duraria tres guerres
-ni tan sols tres batalles seguides!-
li reconeixeria el fet
Sense gens de recança.

Però si algú gosés dir
que hi ha joguina més dolça
sobre la terra,
que li caiguin de cop totes les dents
per mentider!

(Foguera joana, VI)

Gairebé no cal afegir que s'utilitzen rèptils, com per exemple el llangardaix, per nombrar els genitals masculins, i animals que fugen com peixos o ocells, en el cas de parts de l'anatomia femenina.

La sargantana, segons Anna Esteve, és el desig, que planteja una escissió entre el jo poètic i el jo subsumit pel desig⁶.

Vine amb la verdor de pluja. Sargantana.

(Bruixa de dol, XII)

LA SAL

Es tracta d'un ingredient associat a la feminitat i d'un gran poder, també destructor, com ara l'antiga pràctica de sembrar de sal els camps per fer-los erms. Però també està unida a la vida. La mar, salada, és l'origen de tota vida coneguda. En Marçal la sal està relacionada amb la llengua, l'amor, els materials minerals. I de fet el seu cognom fonèticament és Mar i Sal.

Dona'm la llengua, amor. Dona'm la sal.

(Foguera joana II)

Pel joc d'amor, la dansa vegetal,
Farem nostra la nit, el pa i la sal.

(Bruixa de dol, VI)

LA BRUIXA

Insistim en la idea que *Bruixa de dol* té dos peus: un reposa en la tradició culta i l'altre en la tradició popular (que en les fonts originàries vindrien a ser el pare i la mare). Pel

⁶ CORRONS, Fabrice i FRAYSSINHES, Sandrine (2012: 97)

que fa a les formes més tradicionals trobem corrandes, cançons populars, romanços, refranys d'una rica tradició que ve per part de la mare i dels orígens rurals.

La bruixa és la dona arrelada a la terra, fetillera, metzinera, la que pot fer màgia, conjurs, i que té el poder més obscur, tot i que Marçal estava en contra de la dicotomia natura-cultura, és a dir, defensa la dona com a força de la natura i no com a agent cultural. I la bruixa té molts elements per fer la poesia: la sal, el foc, la lluna. És una bruixa bona, sàvia, que s'agermana amb les fades, que es troba amb altres dones per a tenir més força i sobretot per fer la seva, per ser i viure.

Jo, que aguaito de lluny la roda fetillera,
esbalaïda veig que venen cap a mi
i em criden perquè hi entri. Ullpresa, els dic que sí.

(Avui les fades i les bruixes s'estimen)

Al poble també es diu *portar les ungles de dol*, portar-les brutes de terra. La bruixa sempre va vestida de negre, potser perquè l'han perseguida tant que porta un dol per la repressió patida, perquè pateix en el present, però la indumentària triada crea una imatge potent amb un color tradicional.

[Quadern d'activitats: Activitat 22, pàg. 38]

SIMBOLOGIA ESOTÈRICA

Neus Aguado⁷ analitza també la simbologia esotèrica del poema carregat de símbols astrològics i neurològics, amb la presència de la simbologia del tarot; de les seves referències al món grecolatí, així com també de la festa pagana del solstici d'estiu.

Els poetes del Mall busquen una riquesa lèxica, el gust per la forma, i també hi són presents els jocs d'atzar, les cartes, el circ, i altres elements presents en l'obra de Brossa que es troben en els primers reculls de Marçal.

⁷ CORRONS, Fabrice i FRAYSSINHES, Sandrine (2019). *Simbologia en clave violeta en Bruixa de dol*.

El foc també seria un element important, juntament amb els altres elements (aigua, terra, aire i foc). Per a Marçal el foc té una connotació de ritual –reunir-se vora el foc, ballar sobre les brases...– i de col·lectivitat. [Quadern d'activitats: Activitat 23, pàg. 39]

Argumentari de *Bruixa de dol*

Un llibre de poemes no és un conjunt de poemes aïllats entre ells, hi ha un argumentari. Aquesta és l'explicació, copiada fil per randa que en dona Caterina Riba:

«A *Bruixa de dol*, el jo líric es redefineix després de la seva ruptura amb l'amat. La pèrdua del company fa que busqui noves vies d'autoafirmació i es torni a replantejar les relacions sentimentals. El poemari és la crònica d'una ruptura amorosa. Al llarg del llibre, el dol per la pèrdua de l'amat, “Bon dia, tristesa/Vesteix-te de setí”, i l'afirmació de la seva solitud, “Aquest mirall em diu que sóc ben sola” es va superant, “Pujaré la tristesa dalt les golfes”, “Illico els records i tanco la maleta”, de manera que la relació que s'ha trenat acaba reduint-se a “amor engrunat al fons de les butxaques”.

»La dita que apareix al llibre “una dona sense un home / és com un home sense bicicleta”, expressa el convenciment que la dependència de les dones cap als homes és tan absurda com la dependència dels peixos envers les bicicletes. Marçal obre amb aquesta dita la secció que es titula significativament “Tombant”, és a dir, canvi, viratge. L'afany d'autonomia i la recerca de la pròpia identitat la porten cap al món de la solidaritat i l'amor entre dones (Avui, sabeu? Les fades i les bruixes s'estimen).

Jo que aguaito de lluny la roda fetillera,
Esbalaïda veig que vénen cap a mi
I em criden perquè hi entri. Ullpresa, els dic que sí.

»Tan bon punt s'afegeix a la “roda fetillera”, la veu poètica fa una crida a la unió de les dones: (Vols venir a la meva barca/ - hi ha violetes, a desdir!). Aquesta mudança és explícita des del títol del llibre, *Bruixa de dol*: Marçal deixa dolorosament enrere la relació amb el seu marit, “he llençat l'anell a l'aigua”, “la lluna ho sap, que he ben perdut l'anell?”, i reorienta el seu afecte

vers les dones. L'obra de la poeta avança a partir de llavors defugint la presència masculina, percebuda com una amenaça "sense llops ni destrals".»⁸

La mateixa Marçal defineix *Bruixa de dol* com un llibre de poemes no estrictament lèsbic, però comença un camí (fa el tomb) cap a l'homoerotisme.

Efectivament, hi ha un argumentari dins el llibre; per exemple, es passa de la pròpia identitat a la necessitat d'una identitat col·lectiva.

També és important com evoluciona el tractament de la solitud, una solitud que la poeta sap necessària per a sentir la seva pròpia veu, però la solitud és com un monstre que cal domar; al principi és una solitud dolorosa i traumàtica: «al bell cor de l'aigua, negres ganivets, i jo, sola, entre albera i alba», una solitud que fa mal ja sigui com a llop o com a escorpí i finalment una solitud a qui pot dir bon dia (també hi és present la intertextualitat amb Françoise Sagan) i passa a ser una presència fàcil, «l'he dut de braç», «i ve la solitud de peus menuts, sense sabates».

També podem trobar un argumentari a través de M. Àngels Francés⁹:

La pluja esborrarà tots els camins del dia.
Pastarem somnis vells, sota un cel de lilà,
amb el fang sense ahir, com si fossin uns altres...
(Sense llops ni destrals, V)

Aquesta recerca de nous camins és dolorosa, plena de confusions. L'amor és necessari però conflictiu, i l'autora emprà el llenguatge dels trobadors per descriure les trobades amb l'altre:

Si algú em deia que la teva espasa
No duraria tres guerres...
(Foguera joana, VI)

⁸ RIBA, Caterina. (2015, 100)

⁹ CORRONS, Fabrice; FRAYSSINHES, Sandrine (coords. 2012: pàg. 134)

Busca una mena d'amor diferent, amb lligams nous, que contradigui els rols tradicionals:

Perquè venies sense armes
t'he obert les portes del castell

(Foguera joana, VII)

Però l'ombra de la desgràcia sempre treu el cap, perquè no hi ha amor sense una part negativa, no hi ha mel sense fel:

Més lívida que l'herba
ja va a minvant
com minva tota cosa.

(Foguera joana, VIII)

I de la foscor al canvi, a la fractura, a la necessitat d'un nou començament:

Lligo els records i tanco la maleta

(Bruixa de dol, Zodíac)

Així, cal abandonar el camí conegut per aventurar-se a nous camins amb la tristesa del trencament:

He enfilat el carrer trist que va a l'escola
i em marco, amb guix, entorn, els meus confins.

(Bruixa de dol, III)

I cal aprendre de nou a estimar, de manera més sàvia:

El mag m'espera a frec de l'envelat

(Bruixa de dol, VII)

Però que no pot estimar tal vegada si no ha dominat la seva solitud

Bruixa de dol al meu cau solitari,

(Bruixa de dol, XIII)

És doncs també un poemari d'autoconstrucció del jo, tant per trobar la pròpia veu poètica com per marcar-se noves fites vitals.

Genealogia femenina

La mateixa Marçal afirma en diverses ocasions que hi ha una tradició poètica catalana, canònica, masculina.

«He mamat tota una tradició literària absolutament masculina, feta per homes i des de la seva òptica exclusiva. D'acord, l'assumeixo. No en tinc cap altra. Però crec que cal restituir l'altra cara de la història, la veu de les dones. I aquesta, la tenim tan emmascarada per allò que ens "han dit que som"! T'has fixat, per exemple, que tota la simbologia literària sobre l'amor o el sexe l'han creat homes?, tot això t'obliga a crear noves formes». (Entrevista, *Mundo Diario*, 6 de juliol de 1978).

Marçal creu en la importància de comptar amb mares simbòliques, autores amb qui estableix una filiació literària, i que es reflecteix tant ens les referències poètiques dels seus textos com en la traducció d'autores franceses i russes, o el projecte *Cartografies del desig*¹⁰, en format de teatre de cambra, que vinculaven autores com ara Caterina Albert i M. Antònia Salvà o Anne Sexton, Adrienne Rich i Sylvia Plath, en un conjunt de mapes imaginaris entre diverses escriptores i el seu món, tot plegat per deixar palesa la força creativa de les dones.

Mercè Otero Vidal ens recorda que *tradició* etimològicament ve de *trado*, que significa *donació, cessió, lliurament*. És a través també d'aquestes dones de qui rep –que ella també a la vegada pot dir–, és a dir, d'elles agafa la veu per continuar la veu.

Marçal practica deliberadament una genealogia femenina textual. Per tant, els seus textos es connecten volgudament amb textos creats, especialment per dones, per tal de no ser la poeta excepcional, deslligada –com nascuda per generació espontània–; així que trobem constants referències a altres textos. Fins l'últim moment va d'estudiar

¹⁰ <https://www.escriptors.cat/autors/abellom/obra/cartografies-del-desig-quinze-escriptores-i-el-seu-mon>

i reivindicar constantment autores com ara Djuna Barnes, Simone de Beauvoir, Renée Vivien, Colette, Marguerite Yourcenar, Clementina Arderiu, Maria Antònia Salvà, Helena Valentí, Virginia Woolf i Rosa Leveroni.

Com ella mateixa diu a *Sota el signe de drac* (pàg. 39): «les dones han estat “acceptades”, “adoptades”, “legitimades”, sempre d’una a una, sense aparent relació entre unes i altres i sempre en el nom del Pare. No hi ha genealogia femenina, en la cultura, com no hi ha genealogia femenina en les famílies. Dit d’una altra manera: si entenem la història com aquell relat que se’ns ha transmès per tal de donar sentit al passat i que ens ha permès identificar-nos com a éssers pertanyents a una col·lectivitat i a una cultura, haurem de convenir que, en la versió canònica, tant el protagonisme com el punt de vista narratiu correspon exclusivament al sexe masculí, tot i que sovint el narrador es disfressa darrere l’omnisciència i la pretesa objectivitat que permet la gratificant perspectiva de Déu.»

L’amor paradoxal i que fa ser a les dones

Marçal, escriu la conferència “La passió amorosa”, dins del cicle Jornades de cinema de dones: una càmera pròpia, l’any 1994. I que es troba recollit dins del llibre *Sota el signe de drac*:

«La paradoxa, d’altra banda, que sempre sol ser un component de l’amor, és el que diu, per exemple, la corrandà popular: «com més bevia, més set» o la que al segle XIII expressava Ramon Llull, en el seu Llibre d’Amic e Amat: «Foll: digues, què és amor. Dix que amor és ço que qui els francs met en servitud e que als serfs dóna llibertat. E és qüestió de què és més a prop amor, o a Llibertat o a Servitud»: Podria ser que les grans enamorades de la història –en general, sembla que els homes que han parlat sobre l’amor, l’hagin “fet” i les dones l’hagin encarnat –l’hagin “estat”–, a través d’aquest lliurament, d’aquesta aparent servitud que és l’amor passió haguessin trobat una palanca per expressar el seu desig, la seva subjectivitat i, en un cert sentit, la seva llibertat.»

Marçal diu que «no sabríem res d’Heloïsa, Mariana Alconforado, Juliette Drouet, Madame d’Agout o Julie de Lespinasse si l’amor no les hagués empès a escriure, a inscriure’l en el llenguatge per a dir-se a elles mateixes tot dient-lo. [...] Perquè en el

fons, a través de l'amor es busca una altra cosa que l'amor. Potser és un desig sense objecte precís, sense termes, un significat sense significant i per la qual cosa sempre serà decebut per qui pretengui encarnar-lo».

La paraula passió sembla tenir una dimensió activa, creadora, que tendeix a expressar-se, i autoexpressar-se, quan ho fa, fora de la mesura preestablerta, i per la qual cosa cal donar-li un llenguatge.

En aquest sentit cal destacar que el llibre també parla d'una societat igualitària, en l'amor, en la joia de viure. [Quadern d'activitats: Activitat 26, pàg. 41]

A mode de resum...

- ✚ Una de les línies de lectura de Marçal és, doncs, la tensió entre la tradició i la subversió, en no quedar-se en allò donat.
- ✚ Els seus poemes segueixen una doble tradició: la cançó popular i la tradició culta.
- ✚ La imatge de la bruixa té ressonàncies populars i literàries com «plou i fa sol» i *Sol i de dol*, de J. V. Foix.
- ✚ Marçal és una poeta que té cura del lèxic, l'ambició formal i el domini de la rima: escriu en sonet, una forma present i exercida amb excel·lència dins de *Bruixa de dol*.
- ✚ El sonet li permet dialogar amb la tradició literària, des de l'època medieval als nostres dies.
- ✚ La seva poesia pot ser llegida com una reescriptura de la tradició.
- ✚ És una obra també de contrastos, d'ordre i de follia, de mesura i desmesura.
- ✚ Marçal enceta temes en la nostra literatura, com ara l'amor lèsbic, la maternitat – l'experiència del part–, i també i molt l'amistat femenina singularitzada amb noms i cognoms. *Bruixa de dol* conté molts noms de dona a qui els són dedicats els poemes.
- ✚ Marçal reivindica qui escriu el poema, una dona, amb una visió del món, que construeix sentit a les seves accions, que elabora poèticament l'experiència viscuda.

- ✚ És una poeta que pensa, que reflexiona molt tot el que fa.
- ✚ Practica la reivindicació sense caure mai en el victimisme, perquè la víctima acaba el seu discurs ràpid.
- ✚ Explora i no reutilitza, no diu mai per dir, té present el concepte de paraula viva segons Maragall, d'una paraula que nombra, que diu.

ORIENTACIONS PER AL PROFESSORAT

La literatura catalana té com a finalitat ampliar la formació literària i humanística de l'alumnat, adquirida durant les etapes educatives anteriors i en les matèries comunes de llengua i literatura del batxillerat. L'objecte d'estudi de la matèria és el discurs literari i pren com a base la lectura d'obres o de fragments representatius. Per mitjà de la literatura es pretén que l'alumnat aprofundeixi en la seva visió del món i l'ampliï.

El contacte per mitjà de la lectura i l'estudi de les obres més rellevants de la tradició literària és un motiu d'enriquiment que cal afavorir tot establint vincles entre les obres, el context i les idees. El coneixement de la pròpia tradició literària és necessari per entendre el capteniment, les actituds i el marc cultural que configuren la societat actual i és clau en l'evolució de les persones i en l'ampliació i consolidació del domini dels recursos de la competència comunicativa. Aquesta tradició, a més, es projecta en una gran varietat de contextos i de manifestacions artístiques.¹¹

Competències específiques de la matèria Literatura catalana

Les sis competències generals del batxillerat¹² continuen el desenvolupament de les competències bàsiques de l'educació secundària obligatòria i configuren el marc general en què es despleguen les tres competències específiques de la matèria de literatura catalana, les quals, al seu torn, contribueixen també al conjunt d'aprenentatges que fan que l'alumnat de batxillerat pugui formar-se de manera integral.

- 1. Competència estètica i literària.** La literatura esdevé una eina immillorable per a l'anàlisi, el coneixement i la reflexió sobre l'experiència humana. Avala les possibilitats expressives i creatives de les llengües i afavoreix el desenvolupament de la pròpia consciència comunicativa.
- 2. Competència en la recerca i el tractament de la informació.** Els aspectes propis de l'àmbit es centren en tot el que es relaciona amb els múltiples

¹¹ [Currículum de batxillerat. Servei d'Ordenació Curricular d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat. Departament d'Educació](#)

¹² Competència comunicativa, competència en gestió i tractament de la informació, competència digital, competència en recerca, competència personal i interpersonal i competència en el coneixement i interacció amb el món.

aspectes de la reflexió literària per desenvolupar estratègies i itineraris que facilitin els mètodes de recerca, la sistematització de la informació, l'ús de les diferents fonts i la planificació i elaboració del producte final.

- 3. Competència plurilingüe i intercultural.** Un dels aspectes de l'estudi de la literatura té com a eix establir relacions amb les construccions literàries de diferents cultures.

Objectius fonamentals

- 1.** Llegir, analitzar i valorar de manera crítica el poemari *Bruixa de dol* de Maria Mercè Marçal.
- 2.** Conèixer les característiques principals del gènere poètic, especialment què és un sonet, així com els trets rellevants de la poesia de l'autora.
- 3.** Identificar, analitzar i comentar, per mitjà de la lectura, dels temes que hi apareixen i el tractament que se'n fa.
- 4.** Reconèixer les relacions que s'estableixen entre els temes que apareixen a *Bruixa de dol* i el moment vital i històric de Maria-Mercè Marçal.
- 5.** Observar i analitzar les relacions que s'estableixen entre aquesta obra literària i diverses obres de la literatura catalana, així com amb altres manifestacions artístiques, especialment la cançó.
- 6.** Usar de manera crítica i significativa les font bibliogràfiques i els recursos en línia adequats per a la interpretació de l'obra objecte d'estudi.
- 7.** Participar de manera activa, reflexiva i crítica en els comentaris orals col·lectius necessaris per a la construcció del coneixement de l'obra objecte d'estudi.
- 8.** Crear textos diversos a partir dels models llegits i analitzats.

Continguts rellevants

1. Comprensió del llibre de poemes *Bruixa de dol* com a fenomen i com a vehicle de creació cultural: una obra fonamental de la narrativa catalana del segle XX.
2. Reconeixement de les característiques del gènere poètic i els recursos usats en la construcció narrativa de *Bruixa de dol*.
3. Interpretació dels esdeveniments històrics en què es contextualitza l'obra i dels valors socials propis de l'època que siguin significatius per a la comprensió de l'obra objecte d'estudi.
4. Reflexió sobre els temes literaris que l'obra desenvolupa.
5. Comprensió dels autors i autores de referència que influeixen significativament en la poesia de Maria-Mercè Marçal i reflexió sobre la relació que hi tenen.
6. Pràctica i ús de les estratègies necessàries per participar activament en converses literàries.
7. Elaboració de textos de creació a partir de l'anàlisi dels textos estudiats.
8. Selecció i ús de la informació pertinent per adequar-la a l'aprenentatge dels conceptes que l'obra objecte d'estudi conté i desenvolupa.
9. Connexions amb altres matèries: literatura universal, cultura clàssica, filosofia...

Criteris d'avaluació

1. Comprendre, analitzar i interpretar els continguts que s'han anat treballant al poemari *Bruixa de dol* al llarg d'aquesta guia de lectura.

Aquest criteri es pot avaluar a partir del desenvolupament oral col·lectiu de les activitats que es realitzen i de les intervencions i aportacions individuals (espontànies o preparades) de l'alumet: tot el que succeeix durant les classes és potencialment objecte d'avaluació.

2. Participar de manera activa, reflexiva i crítica en els debats proposats per a la construcció de coneixements i la comprensió del text literari.
3. Valorar la creativitat personal en l'àmbit literari a partir de les activitats que es realitzen en aquest sentit, tenint en compte l'originalitat, la implicació i l'increment del cabal de la pròpia experiència personal que aquestes activitats permeten.
4. Relacionar críticament i amb rigor conceptes d'àmbits diversos: de la literatura catalana amb la literatura universal; de la literatura amb els feminismes; de la literatura a l'experiència pròpia...

Guia de lectura

Bruixa de dol és un referent de la poètica catalana, una de les obres més modernes i transgressores, absolutament innovadora, i aquestes no són paraules altisonants per donar contingut a aquesta guia. La mateixa Marçal defensava l'ús de la paraula viva, fent referència a Margall, de la necessitat de dir amb una certa profunditat i sentit.

Aquesta guia de lectura per al professorat s'ha encetat amb una contextualització de l'autora i de l'obra, i a continuació s'hi han desenvolupat els elements clau del poemari *Bruixa de dol*.

La segona part del dossier està distribuïda en tres apartats, els quals segueixen els tres moments essencials del procés lector: abans, durant i després de la lectura de l'obra. I es troba estretament lligada al Quadern d'activitats, que és el document de treball adreçat als joves lectors de batxillerat i té la mateixa estructura.

Tant en els continguts com en les activitats hi trobareu una relació amb altres matèries. D'aquesta manera, els diversos itineraris –literari, feminista, històric, social...– poden constituir centres d'interès per a treballs interdisciplinaris en relació a matèries com història del món contemporani, literatura universal, ciències socials, cultura clàssica, filosofia...

La tipologia de les activitats que es plantegen correspon al desenvolupament de les següents habilitats cognitives i estratègies de lectura:

Tipus d'activitat		Activitat
Lectura	Lectura autònoma, en veu alta	1, 4, 30
	Cerca, selecció i integració de la informació	3, 4, 5, 13
	Connexions	Apartats 1, 2 i 5
	Deducció i interpretació	7, 9, 10, 24
	Comparació i relació amb altres poemes de <i>Bruixa de dol</i>	11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30
	Crítica	25, 26, 27
	Recapitulació	31
Escriptura		4, 27
Altres manifestacions artístiques		2, 29, 30
Intertextualitat		6, 8, 16, 18, 32
Llenguatge		17, 21

ABANS DE LA LECTURA

Tenint en compte que la poesia és un gènere malauradament minoritari, creiem que el primer pas és aprendre o refermar l'amor a la poesia, d'una manera lúcida i desinhibida, posant èmfasi en el diàleg únic entre lector/a i poema. Per tant, les activitats que es proposen en aquest apartat del «Quadern d'activitats» (de la pàg. 3 a la 26) tenen a veure amb una aproximació fàcil, personal i directa amb l'univers de l'autora.

DURANT LA LECTURA

Val la pena aprofitar i tenir en compte els comentaris i les propostes de treball de Mercè Otero Vidal, amiga, estudiosa i feminista destacada, que coneix bé Marçal i amb qui va compartir la passió dels clàssics –no hem d'oblidar que Marçal i Otero Vidal comparteixen els mateixos estudis de Filologia clàssica i, per tant, tenen molts referents comuns i el mateix substrat intel·lectual i ideològic.

En aquest apartat de la guia didàctica, que té el correlat pertinent amb la secció homònima del «Quadern d'activitats» de l'alumnat (de la pàg. 27 a 42), analitzarem de manera breu i concreta alguns dels poemes de *Bruixa de dol* i en destacarem temes, estructura i alguns elements significatius. L'objectiu és dotar el professorat d'eines i recursos complementaris per acompanyar els nois i noies de batxillerat en la lectura atenta, comprensiva i crítica de l'obra mitjançant les tasques que es plantegen al llarg del «Quadern d'activitats».

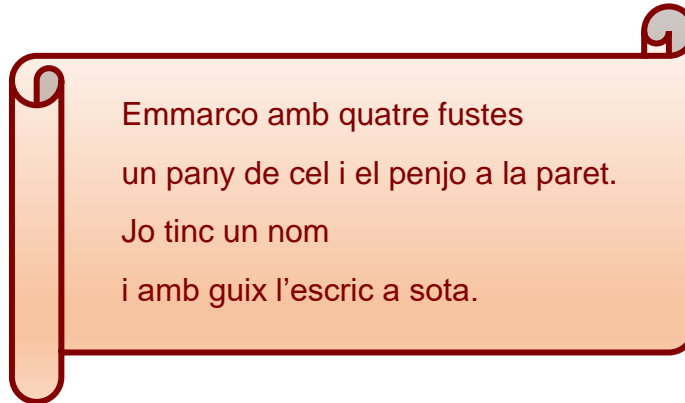
Bruixa de dol

El títol rep la influència de l'obra *Sol i de dol* de J.V. Foix i de la cançó popular «Plou i fa sol». [Quadern d'activitats: Apartat 1, pàg. 27]

Les temàtiques principals del llibre són el feminisme, la solitud, l'amor i la sexualitat. El llibre està format de 23 sonets, 14 cançons i 22 poemes breus. Té dues parts: la primera titulada «Bruixa de dol» i la segona titulada «Avui les fades i les bruixes s'estimen».

Efectivament, el títol ja indica una primera part individual i la segona col·lectiva, o un partir del «jo» per arribar a un «nosaltres».

Bruixa de dol comença amb una divisa molt significativa [Quadern d'activitats: Activitats 6, 7 i 8]

Hi podem trobar intertextualitat amb Clementina Arderiu i el seu poema «Clementina em dic, Clementina em deia» amb la necessitat de la poeta de tenir un nom i saber qui és¹³.

Foc de pales

- I. **Aigua sobre aigua.** Destaca la influència lorquiana. Cal tenir en compte que hi ha un tipus de composició trobadoresca i popular que es diu «albada» i que parla de la separació del amants. El poema està format per cinc quartetes de versos pentasíl·labs amb rima assonant i cinc aparellats que es repeteixen («i jo, sola, /entre albera i alba»). El tema és l'amor i el dolor que causa.
- II. **La nit em clava.** Destaca l'escorpí; a banda de l'animal també és el signe zodiacal de l'autora. La imatge del desig sense barana es repeteix de nou en el sonet X de *Bruixa de dol*. Està format per quatre estrofes de tres versos amb tres síl·labes, amb rima assonant (amb algunes excepcions). El tema és el desig com un espai on vas a les palpentes, irresistible i summament perillós (potser pel perill se'ns fa tan atractiu).

¹³ Podeu trobar el poema i diverses propostes didàctiques a [Viu la poesia](#) i a [Barcanova](#).

- III. **Foravilers.** La poeta, de petita, roba ametlles –s’endinsa en allò que no li pertany i a la vegada és difícil i perillós perquè es tracta de la branca més alta–, però sap que tard o d’hora tastarà l’ametlla amarga, és a dir, que tot amor té dins seu –com a dins d’una ametlla– l’amargor insuprimitible. Representa un retorn al seu ambient rural d’Ivars. Mercè Otero Vidal, posant èmfasi a la intertextualitat de Marçal, suggereix la lectura del conte «Horta», de Rosa Leveroni, on explica un fet freqüent a pagès, d’un nen i una nena que s’escapen per anar a menjar fruita a l’horta. Aquesta acció té molt de transgressió, de ritus de pas, de voler deixar de ser infants. El poema està format per versos tetrasíl·labs i hexasíl·labs.
- IV. **Perquè avui feia el seu ple.** Poema de versos heptasíl·labs amb rima assonant als parells (romanç). El tema és l’amor i la iniciació sexual. Hi destaca la presència dels elements domèstics juntament amb la lluna; noves maneres de relatar l’acte amorós.
- V. **Brida.** De nou un homenatge a una altra escriptora, Clementina Arderiu, de qui havia fet l’estudi preliminar i en publica una antologia a La Sal. Els mots *brida* i *fira* també hi són presents:

Ara que ja de tanta casa torno...
No em pregunteu, que no sabia dir-vos
Per quina **brida** m’he sentit lligada.
El cor encara vol tornar a gronxar-se
desbocat a les barques de la **fira**:
I dic que sí, que en mi tot clama d’esma
cap aquella petita esbojarrada.
... i ja no sóc sinó una dona absorta.
Amb la veu i amb el riure que s’aturen.

Aquest poema té una estructura de cançó i els temes que tracta tenen relació amb no estar lligada per l’amor, i buscar altres camins i possibilitats vitals.

Tombant

És el segon bloc del llibre i, com el seu nom indica, significa un canvi de direcció. En general les composicions presenten mètriques i rimes irregulars. Com comenta Otero Vidal, les composicions d'aquesta part del llibre són curtes i amb format d'eslògan, és a dir, poemes curts i molt contundents.

- I. **Avui, vint-i-u de desembre.** El gessamí és un arbust ple de bellesa però de fruita tòxica. El poema I podria indicar el desig i a la vegada la por que fan les relacions efectives. Mercè Otero Vidal hi veu un lligam amb Mercè Rodoreda (cal recordar que Marçal va donar nom a un grup teatral –Bruixes de dol– dirigit per Araceli Bruch, que precisament estava interpretant textos de Rodoreda), pel que fa al món floral i vegetal.
- II. **Bon dia, tristesa.** En aquest cas hi trobem una referència directa a una obra molt coneguda en aquell moment de Françoise Sagan, *Bonjour tristesse* (1954). Cal destacar la cultura francesa de Marçal, les seves traduccions de Colette o Yourcenar entre d'altres.
- III. Inclou un eslògan feminista de l'època: una dona sense un home és **com un peix sense bicicleta**.
- IV. **La mort crema el darrer rostoll** és un poema dedicat a la mort, i a la necessitat d'una vida amb conviccions. Els arbres del canal ens donen un camí malgrat la mort ens iguali a tots.
- V. **L'arbre servirà molt temps** és un poema d'acceptació de la destrucció (un arbre) per passar a ser foc. Els arbres i les destrals hi són presents en el poemari, i hi tornarà a l'última part amb el vers «sense llops ni destrals».
- VI. **De primer van foradar-me les orelles** ens parla de la marca distintiva de les nenes, el forat de les orelles, i la gran importància que té el fet de néixer marcada.
- VII. **Tinc els ulls de fusta.** Poema molt breu i intens, que, a més de parlar de la solitud, ens remet que la fusta –substància morta–; també pot albergar vida, encara que sigui petita i humil com la d'un cuc.

- VIII. **Ja no m'enartes, sol.** Format per versos hexasíl·labs, tracta, entre altres temes que pugui suggerir el poema, de la necessitat d'anar a les profunditats d'una mateixa; també la claredat és una forma de ceguesa.
- IX. **Les hores dansen.** Un poema que ens porta a la infantesa, i la solitud té forma d'infant. Tal vegada no mossega i s'hi pot jugar amb la pròpia solitud.
- XII. **Pujaré la tristesa dalt les golfes** és un poema conegut i estimat per molta gent; significa la superació de la tristesa. Un poema que permet aprofundir amb un lèxic potent, com la *tarlatana*, que és el teixit emprat per fer mosquiteres. La poeta tanca aquesta etapa col·locant l'amor com un patrimoni que no li impedeix omplir-se de nou les butxaques, però que sap posar en un lloc que no molesti (les golfes) estris que ja no tenen vigència.

Foguera joana

La tercera secció del llibre inicia una nova etapa de festa, joia i plenitud eròtica que se situa en el solstici d'estiu. Literàriament, com hem exposat en pàgines anteriors, Marçal parteix d'una tradició eròtica dominada gairebé sempre per una mirada i una veu masculina. Aquest repte implica mostrar una sexualitat diferent, no fal·locèntrica, holística i no exempta d'ironia.

Segons Mercè Otero Vidal i Maria Àngels Anglada, hi trobem versos, traces, intertextualitats amb Semònides, Alceu de Miltilene, Catul, Safo i molts altres autors que hem anat exposant en aquesta guia didàctica. De fet, la paraula *ontocom* que ve del llatí *umdecumque* vol dir *qualsevol lloc*, una referència molt culta i a la vegada present en la cançó de bressol «son, son, son, vine, vine, vine d'ontocom».

- I. **Damunt un cel de fil.** En la delicadesa d'un espai domèstic amb «un cel de fil» i «puntes de coixí», davant la lluna (símbol femení) hi té lloc l'amor, gràcies al poder d'enamorament que «cap flor no es tanca».
- II. **Amic, et citaré al cor d'una petxina.** Demana a l'amant gaudir del plaer ben a poc a poc durant tota la nit. Hi apareixen símbols amb connotacions sexuals (petxina i llangardaix).

- III. Els meus pits són dos ocells engabiats (metàfora) mentre l'amant li ressegueix el cos i els busca per sobre el vestit de flors i fulles abans que li caigui (metonímia). [Quadern d'activitats: Activitat 28, pàg. 43]
 - IV. Dolç enemic (apòstrofe, oxímoron i sinestèsia) en què la trampa de l'amant la condueix al plaer.
 - V. Avui tancaria el llangardaix en una gàbia planteja un amor sense presses, lent, compartit i ple de carícies per descobrir les parts del cos.
 - VI. Si algú em deia que la teva espasa. L'espasa és una metàfora de l'òrgan sexual masculí i, per tant, esdevé un objecte de plaer.
 - VII. Perquè venies sense armes. En un entorn segur la veu poètica obre les portes del castell (metàfora de l'òrgan sexual femení) i es deixa portar per una nova forma d'amor, lluny dels convencionalismes i dels lligams, «he llençat l'anell a l'aigua».
 - VIII. La lluna, guaita, (personificació) amb enveja els dos amants després d'haver fet l'amor.
- Els elements destacats d'aquests últims poemes, l'espasa i el castell, són presents a *Tirant lo Blanc* (vegeu pàg. 36 i 37). Aquest vocabulari guerrer serveix a Marçal per destacar la contradicció que suposa la lluita dels sentiments i la superació de la situació de submissió de la dona.
- IX. Lluna negra és una reivindicació de canvi, d'una història d'amor nova per deixar enrere el passat de desfeta individual a la foguera joana (en femení).

Bruixa de dol

S'arriba a la part del llibre que dona nom al poemari *Bruixa de dol* i està formada per tretze sonets en versos decasíl·labs. El número tretze, però, no és de malastrugança. Un element significatiu és el mirall, ja que la solitud és necessària perquè permet la introspecció de Marçal i l'aprofundiment en la pròpia personalitat. També hi seran presents els elements màgics.

- I. **Zodiàc** conté motius recurrents en la poètica de Marçal: l'amor com a joc d'atzar i la creença que els astres incideixen en la vida humana; d'aquí, el cranc i l'escorpí. Tot i la voluntat d'oblidar una mala experiència («en aigües de desfeta») i un intent de començar de nou, es planteja si cal donar-se una altra oportunitat.
- II. **Aquest pallasso amb ganyota amarga** també remet al món literari de Joan Brossa, concretament al món del circ. Els elements significatius són el pallasso, el cranc, el mirall i la pluja.
- III. **Aquest mirall em diu que soc ben sola** és l'únic poema de la secció dedicat. És carregat d'imatges. Hi apareix el mirall com a element d'autoreconeixement per constatar la solitud de la veu poètica. Aquest recurs era molt utilitzat per Salvador Espriu i es fa notar clarament en els versos «nit meva endins. / Baixo al meu pou». En aquest cas, però, és davant la presència de la lluna. Remet a un conte popular per deixar rastre en el camí de redescobrir-se ella mateixa.
- IV. **Interludi romàntic**. Es tracta d'un joc de seducció, mitjançant el ventall, en què és inevitable caure-hi, però es reclama una relació menys possessiva.
- V. **Veus?, només tu camines pels meus prats**. Poema ple d'erotisme en què l'amor és expressat mitjançant imatges animals (escarbats). Tot i que la veu poètica reclama la presència de l'amor, només hi trobarà solitud. Els elements importants són: nit, tristor, solitud, amargor, pena.
- VI. **Sola, ben sola, em diu aquest mirall**. Connexió amb el poema III per continuar el mateix discurs davant del mirall. Reflecteix la solitud del jo femení tot i la presència de l'amant, de qui sent la mà però fa de llindar dels dos mons que els separen. La dificultat dels dos amants per trobar-se recorda el poema «Cançó a Mahalta», de Màrius Torres.
- VII. **El mag m'espera a frec de l'envelat**. En aquest poema és present el tema de l'ombra com un element paralitzador. La bruixa ha de sortir de la solitud i la foscor; d'aquí, la lluita amb la pròpia ombra, amb un mateix/a.

- VIII. **Amic i desamic et diré ara.** Hi és present l'antagonisme entre dona i home («amic i desamic») i les dues cares de l'amor: el plaer de l'amor físic, però la relació és amarga, trista, que clava ganivets.
- IX. **M'ets present com un déu, com un diable** (antítesi). La veu poètica se sent culpable de deixar-se portar per la força del desig, que la domina («Ullpresa vinc a tu per l'espiral»), i d'acceptar el joc plaent de l'amor. Hi ha la presència d'elements com ara l'herba, l'estella, les papallones, relacionats amb el bosc, i aranya, destrat, espiral, granera, relacionats amb les bruixes.
- X. **Mentre el vent, cec, esqueixava un tabal.** En aquest poema continuen les contradiccions. També hi són presents els elements de la natura: cor boscà, sargantana, l'angoixa vegetal.
- XI. **En bosc amarg cavalca un vent salvatge.** És un viatge introspectiu, d'autoreconeixement, de la veu poètica («clavo la xarxa en la carn de l'onatge») i necessita estar sola. Per això la barca obre camí «lluny de tot seny», per retrobar-se i reconduir la seva vida en plena llibertat.
- XII. **Els teus llavis. La fruita. La magrana...** L'amor torna a ser expressat mitjançant imatges vegetals i animals. També hi apareixen elements relacionats amb les bruixes.
- XIII. **Bruixa de dol, al meu cau solitari.** Aquest poema que tanca la secció tracta la presa de consciència de la pròpia identitat i l'assumpció del dolor de «Bruixa de dol». Tot i que l'amor s'ha convertit en cendra, la lluna recorda a la veu poètica que encara conserva la seva personalitat («l'arbre malferit serva a l'escorça la teva divisa») i que l'ha de recuperar. Finalment, desa «al calaix de la nit» el mirall que li ha servit per aprofundir en la pròpia personalitat i esborra les experiències fracassades.

AVUI LES FADES I LES BRUIXES S'ESTIMEN

S'inicia la part de l'obra de reivindicació i de lluita feminista. Aquest sonet simbolitza la diversitat de les dones i la superació del dualisme entre dones bones i dolentes. Fades i bruixes conviden la poeta a dansar.

Els núvols duien confetti a les butxaques

Aquesta secció conté una composició de quatre versos i vuit poemes, alguns dels quals estan dedicats a amigues de la poeta. Ens remet al món infantil i imaginari.

- I. **Com un secret d'aigua verda** és una cançó de comiat que es duu a terme amb un intercanvi de mirades. Els elements més significatius estan relacionats amb el camp semàntic del mar: aigua, estrella marinera, estrella de la mar...
- II. **Cançó de saltar a corda** recorda una cançó de caràcter popular que es canta mentre dura el joc. La identificació entre pluja i bruixa (metàfora) adquireix rellevància mentre avança el poema, de manera que la pluja agafa els trets de bruixa («estalzim a la cara / i el vestit estripat») i els infants se n'han de guardar.
- III. Magdalena és la germana de Maria-Mercè Marçal. Els versos són molt curts, de tres síl·labes i destaca la varietat dialectal occidental de «lo». El poema recull moments viscuts i compartits per les dues germanes a la casa familiar.
- IV. **Velles corrandes per a la Pepa**. Marçal dedica aquesta corranda a Pepa Llopis, dona de Joan Brossa i veïna del carrer. Destaquen les comparacions i el camp semàntic de les plantes medicinals.
- V. **Cançó de pluja**. Aquest poema ens situa en el món del joc, de la festa, i dels infants en el cas que a l'endemà hi hagi previsió de pluja. És significativa l'antítesi dels gats que entren a casa d'esquitllentes mentre que els infants surten «per la porta més gran». També cal destacar l'ús del polisíndeton, que remet a la manera de parlar dels infants, i del llenguatge mitjançant la derivació i la tria de paraules del camp semàntic de la pluja amb algunes incorporacions dialectals com ara *escatxingar* i *xorregalls*.
- VI. **Jo conec una fada que es diu Fina** té una estructura circular. Aquest poema s'hi estableix un joc entre paraules masculines i femenines: *taronger* – *tarongina*, *cargol* - *cargolina*. La veu poètica situa la seva amiga en un món d'imaginació, de les fades i dels infants.

- VII. **Si fossis, Cinta, una llebre-llebreta**, situa el poema en un pla hipotètic en què l'amiga es convertiria en una llebre i la veu poètica en caçador. «I, jo fos caçador» conté ressonàncies de Joan Salvat-Papasseit. Cal destacar l'ús dels diminutius com a mostra d'afecte (llebreta, llaçadeta, rateta, estelleta) i la hipèrbole «ni et caçaria el vent». Té una estructura circular.
- VIII. **Cançó de fer camí**. És un viatge metafòric de feminisme i llibertat en el qual la veu poètica convida altres dones a formar-ne part, a pujar en aquesta barca que esdevé el símbol d'una nova etapa plena de triomfs i deixa enrere les barreres que les limitaven («oblidaran tots els confins»). Els elements significatius són: violetes, març, lluna, bruixes, dansa vegetal, nit... És una cançó de reivindicació de la identitat col·lectiva.

Sense llops ni destrals

Aquesta secció està formada per vuit sonets. La preposició negativa del títol marca l'actitud de la veu poètica davant de l'amenaça del llop i la destral: la voluntat de triar una altra opció i de deixar enrere l'actitud violenta d'una relació possessiva.

- I. **Teresa, saps?, tu i jo, en aquest escenari**. Sonet adreçat a la seva amiga i poeta Teresa d'Arenys, en què apareix la idea del teatre com a metàfora de la vida. D'aquesta manera, en un mateix escenari, Marçal i Teresa hi fan «papers diferents». Tot i les diferències, però, les uneix la mateixa història passada («ens cus el mateix vesc / i el vell teatre ens lliga»). Els elements significatius són: escenari, decorats, lluna, teranyines...
- IV. **Cel negre**. Marçal dedica aquest poema a la seva amiga Assumpta. El títol presagia un infortuni i es pot relacionar amb la lluna negra. La veu poètica demana compartir la poma (símbol) encara que sigui d'amagat dels homes («on no arribi el glaç de la galerna», metàfora). Tot i la situació vulnerable de les dones i les dificultats, es pregunta si «sabrem refer camins» (plural i futur) perquè han de continuar el viatge («llagut») a la recerca de la llibertat i la identitat. El poema acaba amb un missatge de confiança i d'esperança.
- V. **Hi ha un àngel sense cel al fons d'aquest mirall**. En el mirall on es busca la veu poètica no s'hi veu reflectida ella sinó que hi ha un àngel atrapat que «du

un estigma a la pell» que ha de resoldre. Com que no troben els senyals que rastregen, se'ls poden inventar. «El nuvol» (símbol) aconseguirà el canvi i la llibertat de les dones i «la pluja esborrarà tots els camins» passats.

- VI. **Tríptic per a una quimera** recull els tres últims sonets d'aquesta secció amb la voluntat de mostrar tres moments de felicitat: una llista d'objectes, el lligam amb les criatures i l'amor. Hi són presents els jocs, la fantasia, els elements propis del món femení i infantil, els elements de la natura i els símbols que han aparegut al llarg de l'obra.

Vuit de març

És un poema reivindicatiu i programàtic que tanca *Bruixa de dol*. Té una estructura de cançó. Comença amb una divisa (quarteta) que té la voluntat d'obrir barreres i continua amb tres estrofes de dotze versos hexasíl·labs en què s'assumeix una tradició plena de patiment, opressió i deures a la llar, però que es volen cremar a la foguera per construir un altre futur. A partir d'aquest moment s'iniciarà una nova vida, respectuosa amb la natura, en què les dones seran lliures. S'estableix, doncs, una complicitat entre les dones, ja que han de ser valentes i s'han d'ajudar les unes a les altres.

7. DESPRÉS DE LA LECTURA

El més significatiu, el més important, la qüestió més fonamental és que l'alumnat valori Marçal i tingui ganes de seguir llegint-la. Per això és essencial una mirada retrospectiva per recapitular i ampliar alguns dels aspectes que hem desenvolupat en la primera part de la guia.

Per aquest motiu, al Quadern d'activitats (pàg. 42 a 45) hi trobareu propostes per fomentar la imaginació i la creativitat literària, ja sigui creant eslògans publicitaris o cercant imatges que puguin representar versos de poemes. La relació entre poemes mitjançant l'ús dels encadenaments també permetrà establir connexions. D'altra banda, una bona manera de compartir els poemes és mitjançant una lectura en veu alta, que caldrà preparar i pensar de quina manera es presenta al companys i companyes. I, per

acabar, us proposem dues activitats que us permetran recapitular l'obra de Maria-Mercè Marçal: una de síntesi de cada una de les seccions i una altra per treballar la intertextualitat.

BIBLIOGRAFIA

- ✚ AKHMÀTOVA, Anna (1990). *Rèquiem i altres poemes*. Traducció i edició de Monika Zgustová i Maria-Mercè Marçal, Barcelona. Edicions 62.
- ✚ BUSQUETS i GRABULOSA, Lluís (1980): «Bruixa i Fada el 1980», *Correo Catalán*, febrer de 1980. Inclosa en el llibre *Plomes Catalanes Contemporànies* del mateix autor. Barcelona: Edicions El Mall, 1980
- ✚ CORRONS, Fabrice; FRAYSSINHES, Sandrine (coords. 2012). *Lire Maria-Mercè Marçal à propos de Bruixa de dol. / Llegir Maria-Mercè Marçal*, Canet. Edicions Trabucaire.
- ✚ JULIÀ, Lluïsa (2002): *Contraban de llum. Antologia poètica de Maria Mercè Marçal*. Barcelona: Proa.
- ✚ JULIÀ, Lluïsa (2017): *Maria Mercè Marçal. Una vida*. Barcelona: Galàxia Gutenberg.
- ✚ LLORCA ANTOLÍN, Fina (2013). *El nom de la mare*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ✚ MARÇAL, Maria-Mercè (1995).
- ✚ MARÇAL, Maria-Mercè i ZGUSTOVÁ, Monika (2004). *Versions d'Akmàtova i Tsvetàieva*, Barcelona. Proa.
- ✚ MARÇAL, Maria-Mercè (2017): *Llengua Abolida. Poesia completa*. Barcelona: La butxaca.
- ✚ MARÇAL, Maria-Mercè (2020): *Sota el signe del drac*. Barcelona: Comanegra.
- ✚ MONTERO, Anna (1987): «Anna Montero entrevista a Maria Mercè Marçal», *Daina. Revista de Literatura*, 3, 1987.
- ✚ MUÑOZ, JORDI (1997): «La poesia et posa a l'ull de l'huracà», revista *Illacrua*, 42, febrer del 1997. pàgs. 8-11.
- ✚ NADAL, Marta (1989): «Maria-Mercè Marçal, els confins de la identitat», revista *Serra d'Or*, 352, març del 1989.

- ✚ OTERO VIDAL, MERCÈ (2006): “Estudi preliminar i propostes de treball”, a *Bruixa de dol*. Barcelona: Educació 62.
- ✚ PINA, Francesca (2007): *Guia de lectura de Bruixa de dol*. Barcelona. Cruïlla.
- ✚ RIBA, Caterina. (2015). *Cos endins*. Barcelona: Curbet Edicions.

8. BIBLIOGRAFIA WEB

- ✚ Fundació Maria-Mercè Marçal. <https://fmmm.cat/>
- ✚ «Al cap dels anys». Entrevista a Catalunya Ràdio amb Guillermina Motta, 26 d'octubre de 1997. <https://fmmm.cat/audios/audi1.html>
- ✚ MONTERO, Anna. «La triple lluna i el mirall. Cau de llunes i bruixa de dol». *Reduccions: revista de poesia*, 2008, núm. 89-90, p. 230-240, <https://raco.cat/index.php/Reduccions/article/view/90289>
- ✚ MONTERO, Anna (2004). Anna Montero entrevista Maria-Mercè Marçal (extret de l'original publicat a la revista *Daina*). *Lectora: revista de dones i textualitat*. 10 (2004), p. 259–283.
- ✚ Comentaris de l'obra de Maria-Mercè Marçal a Mag poesia. <http://magpoesia.mallorcaweb.com/marcal/comentarios.html>
- ✚ Espais escrits. <https://www.espaisescrits.cat/ca/qui-som/autors/maria-merce-marcal-i-serra>
- ✚ Música de poetes. <http://www.musicadepoetes.cat/poeta?autor=140>